

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Milan Pugelj

Evelina in Lina

Tri novele

O M N I B U S

BES^eDA

Milan Pugelj

EVELINA IN LINA

Tri novele

iz XX. zvezka Zabavne

knjižnice, Slovenska matica,

v Ljubljani 1908

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-339-0

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Evelina in Lina

I.

Edmund Gaber, glasbeni učitelj tuintu na učiteljišču, se je zamislil z vsemi tistimi svojimi mnogoštevilnimi drugovi vred, ki so bili samci. Šolsko leto se je namreč končalo, dijaki so se razšli na vse mogoče vetrove, šole stoje zapuščene in zaprte, posli so nenadoma zaostali, kakor bi se vsi naenkrat izpodteknili, padli in umrli. Kdor ima famijlo, se ob tem času lahko zateče k njej, ji posveti vso svojo skrb, razmotriva talente lastnega mladega naraščaja, odločuje in sklepa, če bi bil desetletni fantiček bolj sposoben za gimnazijo ali realko, če bi kazalo dati petnajstletno dekletce v preparandijo, ali se je varno vdati upanju, da jo njena mladostna svežost in lepota privedeta do imenitno preskrbljenega ženina.

Pri samcu odpadejo vse te mnogobrojne misli. On študira, kam bi se odpravil iz velikega mesta, ki se ga je tekom desetih mesecev naveličal in ki je zdaj tudi odrevenelo, nekako zaspalo z vsemi svojimi zabavami in veselici, preudarja, kje bi se dalo najudobneje preživeti počitniške tedne in — če mogoče — tudi nekaj doživeti. Samo kaj malega, a vendar nekaj zase, nekaj takšnega, kar nima nobene zveze z velikomestnimi dogodki, ki

so tako teatralni in tako splošni, da je odprta do njih vsakomur enako široka cesta.

Edmund Gaber se je mudil lanske počitnice v majhnem mestu v provinci, kamor letos — sam sebi dopoveduje, da se je za to trdno odločil — pod nobenim pogojem ne pojde. On je že vendar izpolnil trideseto leto in ni več razpoložen za mladeniške komedije, ki se, istočasno povedano, tudi zanj ne spodobijo. In obenem mu prepoveduje njegov moški ponos, tisti »jaz«, ki dviga posamezniku glavo kvišku, ki ga nagiblje k samozavesti in odmika pogled vsakdanjosti, poniževanju samega sebe, lakajstvu in klečeplaztvu.

Tisto mestece v provinci je sicer prijetno, mikavno in prikupljivo. Tropa belih, skoro gostoljubno pozdravljajočih hiš med brdi in holmi v dolini, na sredi široka in globoka reka, čudovito tiha in mirna, zamišljena kakor zaljubljena devica, vsenaokrog bela kačasta pota, ki se vijejo sredi poljan in trat, ki se spenjajo v prisončne holme, hite po njih v doline, v gozdove, ki se košatijo in širijo ponekod nepregledni do obzorja. In tudi ugodno je zanj to potovanje. Tam v mestecu živi njegova teta po očetu, siva kakor zemlja, stara a dobrohotna starka, ki je kratkovidna, in ne more več ne čitati, ne pisati, stanuje v majhni in čisti kolibi, ki je njena last, in ga vabi vedno in odločno k sebi. To se pravi: lani, ko je nenadoma odpotoval, ga ni pustila prej iz hiše, dokler ji ni obljubil, da

jo ob letu — če da Bog zdravje in ljuba Devica Marija — gotovo zopet obišče.

To je torej vse v redu, ali vendar ni mogoče. Če glasbeni učitelj Gaber vse skupaj premisli, če si takole stvari natančno predstavlja in predstavi, tedaj spozna z vso korenitostjo, da je izključeno. Dobro je: bele in gostoljubne malomestne hiše so resnično zelo vabljive, globoka in skrivnostna reka je njegovi mehki sanjavi duši skoro nekako toliko, kakor dobra sestra bratu, tisto bukovje, ki šumi za mestom, ima čudovito sladke sence, izdihava nekakšno omamo posebno prijetne vrste, prebivalci — če tudi malomeščanje — so naivni, ampak poleg vsega dobrohotni in blagi ljudje, razen — — To se pravi: za ta slučaj je ta izraz neumesten; namreč — —

Veste, gospod Gaber ni vajeen pripovedovati svojih intimnosti vsakemu, ki se slučajno z njim pelje v železniškem kupeju, ali ki prisede k njemu v krčmi, če ni slučajno nobena miza prosta. Tega, kar on sam zase misli, kar se godi in medi v njegovi notranjosti — sam sebi pravi, da se je že zgodilo in izmedelo, da je kratkoinmalo končano — tega on nikoli ne obeša na veliki zvon. Tudi nikomur ne zaupa, celo prijatelju ne. Zakaj prepričan je, kako nemogoča je trditev, da bi bilo tisto, kar je njemu ljubo in sveto, enako cenjeno in blagrovano pri njegovem prijatelju. Recimo: dekle! Stvar bi postala nemudoma kočljiva in nevarna in je zato bolje, da ni res-

nična. Obenem pa bi se blamiral. Kdor bi ga čul, bi se mu nasmehnil, zakašljaj bi mogoče, nemara ga ošvrknil s sladkoironičnim pogledom. Pa bi mu komaj delal krivico.

On namreč — Edmund Gaber — se je zagledal lanske počitnice v majhnem mestu v provinci v razposajeno sedemnajstletno dekle, izkušal še takorekoč otroku razložiti in dopovedati svoja moška in poštena čustva, združena in podprta z brezštevilnimi simpatijami, želel na vsak način doseči njeno naklonjenost in ljubezen.

Evelina je lepa: tisto je resnica. Visoka je in tako vitka in gladko zaokrožena, kakor bi v enem letu zrastle, velike modre oči ima, prav za las podobne potočnicam, obrvi goste in temne, lase velike, nalahko se valujoče in svetle kakor črna svila. Tudi kadar govori, je enako simpatična. Ali vedno je razposajena, vsa razigrana, predrzna je, marsikoga po nepotrebnem žali, domišlja si in lasti preveč časti in spoštovanja. In poleg tega se govori, da so njeni starši blizu konca in na robu propada. Trgovino imajo in hišo, ali vse je že zakopano do ušes v dolgove; komaj je še mogoče sproti tolažiti upnike in tožitelje, ki rastejo pred očmi, kakor gobe po nalivih.

Gaber se ni oziral na malomestne govorice in tudi ne na dolgove. On ima vendar službo, izobražen je toliko, da vzpne lahko vsak trenotek glavo tako visoko, kamor ne sežejo ljudska obrekovanja in oporekanja.

Ugajala mu je. Ko jo je videl na ulici, koketno hitečo mimo mladih fantov, ko jo je ugledal v mraku slonečo na oknu, strmečo v noč, bogvekam sanjajočo in hrepečečo, ko se je z njo seznanil na domači meščanski veselici, kamor so povabili tudi njega. Prijazna je bila z njim, ali tako mlada in otročja. Bala se ga je, kadar bi morala ostati sama z njim, v prisotnosti drugih pa je bila drzna in žaljiva. In tako ga je vse to izzivalo, da jo je nekoč prosil — uljudno pismo ji je napisal — naj mu dovoli kratek razgovor.

Čez dva tri dni se je odzvala: »V gostilni ›Pod skalo‹ (Zakotne ulice št. 9) me zvečer pričakujte. Danes! Če mogoče: bolj pozno!«

Tista gostilna je bila navadna podzemska klet. Vse je bilo v njej na enem kupu. Sodi, steklenice, motni kozarci, stare in črvive mize, trhli, cvileči stoli, krčmar, krčmarica, nebroj njenega zaroda in gostje. Čim bolj se je večerilo, tem več jih je prihajalo. Po večini so bili berači s pohabljenimi rokami ali nogami, oblečeni v stare zakrpane obleke in z umazanimi platnenimi malhami krog ledij, sedali so drug tik drugega za dolgo mizo v kotu, odlagali malhe in palice podse pod klop, razgovarjali se kričaje drug z drugim, kimali z divje zarastlimi in večinoma sivimi obrazi, pili ceneno črno in kakor močnik gosto dalmatinsko vino in prigrizovali kruh s čebulo. Pozneje so prišli še nižje vrste ljudje. Na prvi pogled:

potepuhi in rokomavhi. Previdno so gledali krog sebe, jemali iz žepov pokradene klobase, jedli in kleli kakor za stavo.

Edmund Gaber je sedel čisto tik duri ob majhni in polpodrti mizi in na stolu, ki je ob vsakem njegovem giblaju cvilil in škripal, kakor bi klical na pomaganje. Mislil je na Evelino. Pravi, da je socialistka, da ji je proletarijat mnogi ljubši od elite, da se tako rada suče sredi revežev in beračev. In tudi v tisti dobi živi, ko se sklanja srce z vsemi svojimi nagnenji na romantično stran, hlepi za takim dogodkom, ki ga še ni čulo uho iz ljudskih ust, ne videlo oko zapisanega in popisanega v priljubljenih bukvah. Takšni so vzroki, ki so jo privedli do čudnega sestanka v zakotni gostilni in v krogu beračev in potepuhov.

Gaber je razmišljal, opravičeval sam pred seboj dekletovo postopanje, in v vse tiste misli, v vse neugodnosti in neprijetnosti, ki so ga obdajale, med jok krčmarjevih otrok, med zmerjanje krčmarice, ki se je jezila nad možem, med kričanje vinjenih beračev in preklinjanje pijanih rokomavhov — med vse to se je mešala sladka, topla in dobrodejna zavest, ki se je tikala Eveline in njenega poročila. Na tistem, v dnu srca se je odločila zanj, ustregla je njegovemu pozivu, odzvala se mu s sladkim privoljenjem.

Po prostoru se je kadilo, da je plaval pod stropom dim natanko v oblikah hudournih oblakov, luč, ki je visela ob polgnilem tramu, je ugašala in brlela kakor kresnica, od mize do mize se ni več videlo, človeku je zapiralo sapo in ga dušilo. Kričanje je bilo večje in večje. Tisti, ki so imeli lesene noge, so topotali kakor konji, drugi, ki so bili brez njih, so posegali pod klop po odložene palice, tolkli z njimi ob tla in se tako uvaževali in pritrjevali svojim besedam. Potepuhi so kleli, kakor bi se bili zarotili zoper svet in pekel in nebesa, grozili so županom, sodnikom in orožnikom, tolkli s koščenimi rokami ob mizo, da je bobnelo in hreščalo obenem. Krčmar pa se ni za vse skupaj nič brigal. Žena in otroci so odšli skozi nekakšna podzemski vrata v še globočjo votlino in v še večjo temo, sam pa je sedel med sodi, kadil iz pipe in napol dremal. Ko je ugasnila v preveliki sopari brleča svetilka ob tramu, je prižgal smrdljivo lojevo svečo, jo postavil na gabrovo mizo in splezal odpirat nizko okno tik stropa.

Tudi sveča je dvakrat trikrat pomežiknila in ugasnila. In takrat — v tisti z dimom in smradom nasičeni temi, med preklinjanjem potepuhov in med hripavim kričanjem in bobnečim razbijanjem beračev, se je oglasilo čisto v njegovi bližini par smrdečih in jeznih ust, siknilo sovražno in pridušeno parkrat zapovrstjo »špijon, špijon!«, čvetero ali šestero rok je pograbilo za glavo, za

roke, za vrat, za hrbet, in preden je prišel Edmund Ga-ber do jasnega pomisleka in spoznanja, je ležal brez klo-buka in s srebrom okovane palice sredi grapave in polu-mračne ulice brez žive duše v bližini ali daljini, čisto sam kakor meteor, ki bi bil priletel to minuto iz nebeških prostorov.

Ne takoj, ampak tako nekako do jutra, po prečuti noči v zoperno vročih posteljnih blazinah, po zgodnejutran-jem izprehodu, po vsestranskem razmotrivanju in skle-panju, je prikipela njegova jeza do vrhunca.

Brez posebnih pomislekov in ob prezgodnji dopol-danski uri je hitel k Evelini na dom, našel jo v njeni sobi, ko je stala pred ogledalom in si česala dolge črne lase, ogovoril jo z burnim, zasopljnim in skoro hripavim glasom in zakrilil z rokama po zraku.

»Gospodična, jaz sem vas čakal, mene so vrgli na cesto, jaz sem doživel škandal!«

Evelina najprej veliko začudena posluša, nato omah-ne nenadoma v rdečerožnat in komoden naslanjač, ki stoji pod srcalom, obe roki pritisne na obraz in se na ves glas zasmije,

»Kdo bi mislil, da pojedete res tja — »Pod skalo« — v tisto — v tisto restavracijo za tako nobleso-elito!« govori med razkošnim smehom, da jo je komaj umeti, omagu-je, roke sklepa v naročju, robec pritiska na oči, ki ji po-stajajo od smejanja vse solzne.

»Vsak človek« — pravi — »spozna tako vabilo na prvi hip, da je šala, vendar šala!«

In smeje se iznova in še huje.

»Ven so vas vrgli — — A-a-hahahahaha —«

Gospod Gaber je globoko užaljen, obrne se, odide brez slovesa.

Iz zaradi tega drugo jutro odpotuje in se ne prikaže v tistem kraju nikoli več. Kratkoinmalo: nikoli več!

II.

Edmund Gaber se je vseeno odpravil v tisto mesto v provinci. In sicer — kar se vzrokov tiče, ki so ga zavedli do tega koraka — priznava sam sebi z odločno stanovitnostjo, da se je namenil v lansko svoje počitniško bivališče samo zaradi leže kraja, ki mu nenavadno ugaja, zaradi temno in sočnozelenega bukovja, ki človeka omamlja in usniva s svojimi hladnimi in privlačnimi sencami, zaradi pokoja, zaradi dobrega čistega in zdravega zraka in v mnogih ozirih zaradi tete. Reva je že stara, nikogar domačega nima pri sebi, bolj ga je vesela kakor dobre letine. Zaradi ničesar drugega ne.

Pripeljal se je v mraku. V prijetnem hladu je stopal s postaje po široki in beli cesti proti mestu, srečaval ljudi, ki so ga poznali še od lani, in se z njimi pozdravljal, dospel kmalu do kolibe svoje stare tete in izginil med vežnimi podboji.

Razveselila se ga je. Sama ni vedela, kaj bi postavila predenj na mizo, kar je imela pri rokah, vse mu je prinesla, vsa miza pred njim je bila nemudoma založena kakor pri pojedini.

»A — glej ga, našega Edmunda, poglej ga!« — je hitela resnično vzličena in razradoščena. »Prigrizni malo in zalij! To tukaj je šarkelj, to je potica, rozinova potica, takšna, ki praviš, da je tebi po volji, to so suhe klobase, to je mrzla pečenka, to je svinjina, tukaj imaš vino, ampak malinovec s kislo vodo je tudi prav dober in še posebno za žejo!«

Na vseh koncih in krajih mu izkuša ustreči, govori brez prestanka naprej in naprej, spominja se svojega moža, ki je bil davčni kontrolor in je umrl pred petnajstim leti, s solzami v očeh se domisli edine svoje hčerke, ki je umrla vsled difterije in bi bila zdaj drugače ravno tako mlada in čvrsta in krepka kakor je on, Edmund Gaber. In tudi ravno onadva bi se bila vzela, ker je bilo že v familiji vse tako odločeno in sta bila še kot otroka vedno drug tik drugega. Mož in žena bi bila, pa bi ob počitnicah njo, staro mamico, obiskavala! Oh, tako lepo bi bilo!

Teta je prižgala v sobi luč z zelenim širokim senčnikom, sedla tik Gabra, pripovedujoč mestne dogodke in novice. Skozi okno, ki drži na vrtiček za malo hišo, se izgublajo pogledi v sanjavem in jasnem julijskem večeru, od nekod prihaja glas klavirja, mehka melodija ob njem zapete pesmi. Vsenaokrog se razliva nekašna blaga in mila dobrodejnost, dobrohoten in skrben starkin

glas plava po sobi, kar pripoveduje, je vse brez zavisti, brez zlobe, vse nekako v dobrem namenu.

Govori o sosedih po vrsti. Pri lekarnarju Potočniku se je omožila domača hči Krista. Vzela je nekega mladega zdravnika, pa ne bo srečna, ker je on sirov in zelo brezsrčen. Tudi kleparja Čopka hči se je poročila in ravnotako slabo in nesrečno. Nekega človeka je vzela, ki piše tiste zgodbe in povesti, ki se čitajo po knjigah za kratek čas, ki nima sicer nobene službe, tisto pa, kar posvoje zasluži, vse sproti zapije.

Zdaj je prišla do Evelininega očeta, trgovca z železnino, Mejača, in gospod Gaber se je nehote na stolu zgenil. Tudi zakašljal je in se vidno vznemiril.

»Jej, jej,« — poteguje starka — »kako je šlo tam vse navzkriž in narobe! Le premisli: Trgovino so zapečatili in prodali s hišo vred še spomladi, on, gospodar — Bog mu prizanesj ta divji greh — se je ustrelil, mati je šla k bratu, ki je uradnik pri južni železnici nekje na Nižjeavstrijskem, hči Evelina — revica se vsakomur smili — mora služiti za natakario v hotelu »Pri zvezdi«.

Še naprej razklada starka, pa jo Gaber še komaj čuje in zasleduje s svojimi mislimi. Novica, ki jo je ravnokar slišal, je čudno uplivala nanj, prevzela ga je, spravila skoro iz ravnotežja. Ne da bi človek pri tem kaj posebnega mislil — govori sam sebi — ne da bi kaj izvanred-

nega čutil, ali celo štulil samega sebe v tuje razmere, ampak poleg vsega tega je stvar tako klavrna, tragična.

Teti, ki je starka pri sedemdesetih letih, se zvečer rado dremlje, naenkrat postane zaspana in ni za pomenek. A mladi ljudje — tisto ima še vedno pred očmi — so čisto drugačni: zvečer čujejo radi pozno v noč in sovražijo spanje in zjutraj se jim hoče spati daleč v dan. Zato se poslovi od Edmunda, ki se je namenil med lanske počitniške znance na kozarec vina in prijateljski razgovor, pove mu in pokaže, kje mu je pripravila postelj in sploh bivališče, ključ mu izroči od vežnih duri in jih z drugim za njim zaklene.

Edmundovi lanski znanci, to so sodni in davčni uradniki in dvoje, troje koncipientov, ti zahajajo v restavracijo »Pri pošti«. Sèm, kamor gre Gaber, namreč v hotel »Pri zvezdi«, zahajajo samo razni agentje in vsakovrstni pasažirji, ki se mude v mestu po raznolikih opravkih. A on gre nocoj med nje zato, ker se mu ne ljubi na dolgo in široko se razgovarjati z znanci, razkladati velikomestnega življenja, ker ni razpoložen za družbo in želi piti čašo piva ali vina na samem in v miru. Tudi glava ga boli in mu je težka najbrž vsled vožnje. Zaradi Eveline ne gre tja: to pravi sam sebi.

Tisti hotel pravzaprav ne zasluži svojega imena. Po treh vegastih lesenih stopnjicah se pride v prvo gostilniško sobo, ki je pripravljena za kmete iz dežele. Ob

vsaki steni stoji dolga klop, ob njej enako dolga in nepregrnjena miza in za njo zopet klop. Zadaj tik vrat na levi strani stoji stara omara za steklenice in kozarce, njej nasproti veže večno odprte duri v kuhinjo, odkoder prihajajo in se mešajo najrazličnejši duhovi. Druga soba, ki je namenjena gospodi, je majhna, štirioglata in skoro prazna. Samo dvoje pregrnjenih miz stoji v njej, sicer so koti kakor zapuščeni.

Gaber vstopi, odloži klobuk in palico tik sebe na stol, sede za mizo in čaka. Evelina pride za njim iz kuhinje, pogleda, spozna, prestraši se, sram je je, zardi, trese se, komaj more pozdraviti in vprašati po željah. Tudi njemu je nerodno. Kako se to vse izpreminja na svetu, misli, nekako grenko in zlobno se mu zdi življenje.

Ko mu prinese Evelina vina na mizo, jo ogovori. Če ga pozna, jo vpraša, dasi ve, da ga pozna.

»Da!« — se odzove dekle. Nje glas je ponižen in plah.

»Kako ste zadovoljni?« — povpraša Gaber naprej in skoro mu je žal, da se je tako izrazil. Vendar vidi, da ji ni dobro, da je natakara, da je nesrečna.

Evelina se obrne stran, v sprednji sobi jo nekdo kliče, naglo odide in njemu se zdi, da se joče. Kakor bi se bilo zasvetilo na njenih še vedno lepih licih dvoje solz.

V sobo stopi krčmarica, debela in košata ženska. Ko po perila nese v jerbasu pred seboj, postavi na sosednjo

mizo in kliče Evelino. Zdaj ji več nihče ne pravi Evelina. Lina jo nazivljejo vsi po vrsti.

»To še nocoj izlikaj!« — ji ukaže.

Gospodar, ki je visok, močen in gladko obrit, sede za mizo in prične izpraševati Gabra, odkod je prišel, kaj je, kaj dela, ali je v službi, ali je šele išče. Lini naroči, naj pomije kozarce in steklenice, in — ker ni danes gostov — lahko poriba še pred polnočjo sprednjo sobo. Tudi neki agent pride; debel je, v obraz zabuhel in neumno izgleda. K Lini stopi, ki lika pri mizi, in jo hoče objeti.

»Ali si kaj moja?« — vpraša in se topo in umazano smeje.

Gabru je nemogoče tam ostati, tam sedeti in vse to gledati. Neznosno je bridko, strašno, grozno. Plača in odhaja.

III.

Vrstijo se lepi časi. Jasna poletna jutra z mogočnimi zarjami, s petjem ptic, s prepevanjem koscev, ki hite s kosami na ramah na zelene in široke košenice, tihi poletni večeri s klicanjem murnov v njivah in poljih in mejah, z zaljubljenimi pesmimi visokih in močnih fantov, ki se ustavljajo pred cvetočimi okni ozkosrčnih in lepoličnih devic in omamljajo njihove duše z močjo hrepenenja in poželenja.

Gaber uživa vse to in vendar mu nečesa in bogve česa manjka. Ko se izprehaja skozi samotni večer, ko premišlja sam o sebi, takrat se mu zdi in celo čuti, da je njegovo življenje neurejeno, nekako zmedeno, skoro raztrgano, da bi bilo na nekak način treba vsemu temu od pomoči, pomagati si tako ali tako, vse urediti, uglasiti, uravnati.

Na Evelino se vedno spominja; z nekakšno čudno in sebi samemu neumevno negotovostjo misli nanjo, včasih skoro strahoma ugiblje o njeni bodočnosti in — sam sebi že komaj pritaja, da je zanjo v strahu. Ona pač lahko pade, še zlasti sredi takih ljudi, sredi malopridne družbe, sredi podlih pohlepnežev, nesrečen trenotek

samo, in vse je izgubljeno: ona in vse tiste misli, ki jih on v njej razmišlja.

Preudarja, vedno pričenja iznova, nazadnje — peti dan svojega bivanja v mestecu in sredi vročega popoldneva se napoti k njej.

Nikogar ni, sama sedi v sobi in plete nogavico. Vidno se ga razveseli, vendar je v zadregi in mu zmedeno odgovarja.

»Kaj ste mi napravili lani!« — jo spominja on in izkuša sebe samega nalahko smešiti. A vidi, da je njej težko, da se hoče opravičevati in zato se brani.

»Nič hudega ni bilo!« — pravi. »Pustimo to! Dobro je, dobro!«

Molčita, a čez dolgo pove Gaber, da jo ima še prav tako rad kakor lani in da ne more prenašati tega, da bi bila ona natakara, in da naj gre takoj k njegovi teti in tam naj ostane do poroke.

Vznemiril se je, vidno vznemiril: govori naglo, oči mu gorijo, v obraz je rdeč in z rokami krili krog sebe. Evelina govori v pretrganih stavkih o hvaležnosti, vdanosti, ljubezni, vstane, bliža se, poklekne, hoče mu poljubiti roko — »iz resnične hvaležnosti« šepče. On noče in se brani.

»Pustimo to,« pravi, »pustimo! Dobro je, dobro!«

Prime jo pod pazduhami, dvigne v naročje, objame, stisne k sebi in poljubljuje na usta.

Hzizantema in Cimbas

Naravno je: kadar je človek mlad, kadar je njegova moč v cvetju, tedaj ga preplavlja hrepenenje kakor povodenj dolino. Dviga ga kakor ptico perot, sili ga dalje kakor razbojnika kazen, preganja ga vedno in povsod kakor potepuha pravica.

Mlad sem bil takrat, sedemnajst let sem imel na plečih, moje sanje o bodočnosti so bile še otročje in naivne. Glejte, mislil sem, da se bo čudovito lepo godilo z menoj. Oče, ki je reven, obogati lahko nenadoma; bogat umrje in mi zapusti denar in posestvo. In grajščakova hči, tista, ki stanuje nad našo vasjo na višavskem gradu, ki je lepa kakor angel v oltarju in ki ji šumijo krila kakor breze v vetru, tista me lahko nekoč ogovori in dogodi se čudež: tako se pripeti, kakor se ni nikomer zdelo.

In želel sem bogvekam. Včasih ves teden samo naprej in naprej, nekam daleč tja v veliko mesto, kjer hodi človek od jutra do mraka in še ne vidi in še ne sliši vsega, kar mami oči in ušesa. Enkrat bi bil rad hodil po takem mestu: recimo po Ljubljani. Pravili so, ja so tam hiše kakor višavska grajščina nad našo vasjo, da so tam skoro vsi moški tako napravljeni kakor grajščak, in ženske, ki

hodijo po belih in širokih cestah sredi grajščin in gradov, so tako lepe in tako prikupljive kakor grajska gospodična, ki ji pošumevajo krila kakor veter v zreli pšenici.

Da! Hotelo se mi je v Ljubljano. Premišljal sem, preudarjal tako in tako in brez težav se mi je zdela vsa ta dolga pot. V nedeljo po maši bi se izgubil tam za cerkvijo na cesarsko cesto, pospešil bi korake, naenkrat bi imel vas daleč za sabo. Tri dni bi izostal, naravnost po cesarski cesti bi hodil in po njej bi se vrnil še pred četrtem dnem.

»Kod si hodil?« — bi se čudili domači.

»E, da,« — bi rekel. »Ljubljano sem pogledal!«

In smejali bi se; kaj naj store drugega?

Hotelo se mi je in sem tako storil.

V nedeljo dopoldne sem jo zavil po končanem božjem opraviilu na cesarsko cesto, naglo sem jo mahnil dalje, domača vas je utonila za mojim hrbtom kakor žalost v nenadnem veselju. Polja, ki so ležala na levo in desno, njive, senožeti in gozdiči so se umikali boljinbolj, ginili v megleni daljavi in se skrivali za holme in brda, ki so se spenjala ponekod iz ravnine in se spuščala od druge strani zopet vanjo.

Novo mesto, o katerem so mi pravili, da je proti Ljubljani tako, kakor krtina proti hribu, je bilo okrog poldne že za menoj. Komaj sem dobro prestopil, že sem bil zo-

pet med kmeti, ki so se vračali praznično oblečeni od službe božje in razpravljali o vesteh, ki so jih izvedeli na fari.

Vse popoldne sem prehodil; samo toliko sem se ustavil, da sem pogasil žejo, ki je sušila grlo, in da sem si kupil kruha iz srebrnjaka, ki mi ga je podaril ujec Matija takrat, ko se je vrnil iz Amerike.

Mrak me je dohitel v gozdu. Hitreje in hitreje sem šel, bolj in bolj se je mračila široka cesta, ali hoste na desno in levo ni hotelo biti konec. Narobe! Gostejša in gostejša je postajala, zgrinjala se je nad cesto nekako težka in resna kakor strop mogočne stavbe, stala črna in molčeča na obeh straneh kakor strahovi in bila nasičena s tistim čudnim in plahega pričakovanja polnim mirom, ki plaši popotnika s šumom velega lista, s krikom nočne ptice, s pokom trhle vejice. In poleg tega pridejo še misli, še spomini na tisto, kar je človek slišal: tega in tega so napadli roparji, pobrali so mu denar, pretepli so ga, umorili kakor žival. In v poltemi gleda izza črnega debla že trhel in nagnjen križ s štirioglato desko v sredini, kjer je naslikan bradat in razmršen razbojnik, ki ubija s krepelom debelega kmeta.

Tema se je gostila, komaj so še sledile oči cesti, ki se je zavijala vanjo kakor v črno plahto. Od desne, od leve je pritaval včasih glas, krik nočne živali, pok vejice, šum

listja, ki se je zgenilo tuintam v nenadnem dihu nočnega vetra.

Hodil sem in hodil, in glej, zazdelo se mi je, da sedi na levi strani na obcestnem kantonu človek, sedi in se ne gane. Sključen je, menda upira komolce ob kolena in drži glavo v dlaneh, menda ima krepelo prislonjeno h kantonu in čaka.

Po pravici povedano: še nikoli me ni bilo tako strah. Po drugi strani ceste sem se nameril mimo, naglo sem šel in noge so se mi tresle kakor starcu, ki ne more več do cerkve.

Prišel sem vštric in sem pozdravil:

»Dober večer vam voščim, popotnik! Menda ni meseca nocoj, ali pa spi za oblaki, da je tema kakor v skovirjevem duplu!«

Tudi glas se mi je tresel.

Od strani sem videl, kako je dvignil popotnik glavo, kako se je ozrl po meni, kakor bi se prebudil iz sanj.

»Poglej,« — je rekel, — »zamislil sem se bil; nisem opazil, kdaj se je zmračilo in stemnilo.«

Že sem bil naprej in še bolj sem pospešil korake.

»Kam bežiš, fant, pred menoj kakor pred razbojnikom? Postoj, da greva skupaj in delava drug drugemu kratek čas!«

Zaklical je za menoj, ki sem skoraj tekkel, in nič razbojniškega in hudobnega ni odmevalo iz njegovega glasu,

»Kam pa hočeš ponoči?« — je vprašal. »Kdo ti bo pa verjel, če potrkaš opolnoči na duri in poveš, da si pošten človek? Kdo ti bo odprl vrata in ti dal prenočišče?«

Ustavil sem se in gledal nazaj vanj, ki je prihajal počasi za menoj, preklada! noge po cesti dalje nerodno kakor dva štor, se zibal s čokratim životom z desne na levo in se opiral na debelo popotno palico.

»Le počakaj fant,« — je govoril spotoma, — »in nič se ne boj. Da! Nič hudega ne doživiš pri meni, ampak dobro ti storim: piti ti dam, če si žejen; dobro žganje imam v malhi — hvala Bogu! In tudi nasitim te: svinjino imam in v torbi na hrbtu hlebec kruha!«

Po drevju na desno in levo je pričelo šumeti močnejše in močnejše, ozračje se je nenadoma ohladilo, od nekod daleč je prihajalo votlo bobnenje, podobno oddaljenemu grmenju.

»Nevihta se bliža,« — je dejal popotnik. »Kaj boš stal ob naliveu sredi ceste in se močil kakor bičje v potoku? — V hosto stopiva in poiščiva votlino, ki bo naju varovala pred ploho!«

Zablisnilo se je in za trenotek sem videl njegov obraz: ploščat in oglat kakor napet na močne štrleče kosti, spodaj porastel z redko in ščetinasto brado, zgoraj zakrit do oči s senco nizkega in okroglega klobuka.

»Kaj misliš, da je vsakdo ropar, ki te sreča ponoči sredi gozda? — Ali tisto misliš, da je vsakdo razbojnik, kdor

je bil zaradi razbojništva zaprt? — Z menoj se je tako zgodilo, pa nisem razbojnik!«

Slišal sem njegove besede in strah, ki me je bil že domalega minil, se je povrnil.

»Pojdiva,« — je velel, stopil do mene, prijel me za roko in me potegnil za seboj. »Pojdiva iskat zavetja in prenočišča! Poznam to hosto kakor domačo vas. Tisti gaber poglej, vidiš ga? Zdaj se je zablislilo — si ga videl? Upognjen je kakor starec in razmršen kakor bolna ptica. Pod tistim gabrom je bilo; povedal ti bom, kaj je bilo!«

Šla sva dalje po mehkih hostnih tleh, še vedno me je držal za roko, nekako toplo se je oprijemala njegova velika in žuljava levica moje mlade desnice, in kadar se je zablislilo, sem videl, kako se ozira prijazno in skrbno name kakor oče na sina.

»Ko boš slišal, kaj se je pripetilo pod tistim gabrom,« — je govoril, — »ko boš slišal, kako se je natanko godilo vse naprej, takrat spoznaš mene — dobrega, rečem po pravici, predobrega, kakor sem! E, da! Bilo je!«

Še dalje sva šla in prišla do votline, ki je zijala izpod nizkega holmca kakor brezdno. Kadar se je zablislilo, se mi je zdelo, da zine. Kakor bi odprl zmaj svoje črno žrelo, kakor bi hlatal tiho po temi, kakor pošast.

Sapa je postala močna, da so pokale v njej vsekrižem drevesne veje, bliski so sledili drug drugemu tako nago-

sto, da ni bilo med njimi skoraj več presledka in v njih nenadni in močni svetlobi so se metale po gozdnih tleh kakor pobesneli strahovi živahne sence v sapi se lo-mečega drevja.

»Le za menoj!« — je rekel popotnik in me potegnil za seboj v votlino. »Na listje bova sedla, ki šumi pod nogami. Dovolj ga je; sapa ga nosi mimo in v duplino se lovi kakor v past.«

Sedla sva.

Zunaj so pričele padati debele kaplje in nenadoma se je ulila ploha kakor ob vesoljnem potopu. Bliskalo se je vmes in grmelo je tako, da se je zdelo človeku, kakor bi se moralo še tisto noč razpočiti nebo, na sto kosov se razleteti kakor razstreljena skala.

»Dobro svetijo bliski!« — je izpregovoril popotnik in ponudil pijače. — »Lahko vidiš, kje ima steklenica usta. Nagni, fant, slivovka je v njej, boljša, ti pravim, kakor zdravilo!«

Jedla sva in pila, in ko sva bila gotova, se je iztegnil popotnik po dolgem preko listja, roke je prekrižal pod glavo in je pripovedoval skoraj do jutra. In kakršen je bil dogodek, take so bile besede: včasih mehke, včasih jezne in trde, da so padale ob dušo kakor kamenje.

Noge sem potegnil podse, z rokama sem jih oklenil, glavo sem položil na kolena in sem poslušal.

*

Če bi se napravil zdajle na pot in bi hodil od tega mesta naravnost na desno stran uro daleč, bi prišel do vasi, do majhne kmetiške vasi, ki se ji pravi Kukmaka. Sredi gozdov leži, taka je kakor vse druge, ali človek jo ima zato rad, ker je v njej rojen. Še žival pozna brlog, kjer se je skotila, pa bi človek šel in bi pozabil na domovino kakor grešnik na Boga! Vse življenje ne gre iz spomina, živi v njem tudi še takrat, ko bi ne bilo več treba, da bi živela.

Mlad si še, fant, ne poznaš življenja. Kraje barva kakor slikar cerkve, zapisuje jih v tvojo notranjost in dela večno prikupne, odtuja ti jih kakor mačeha očeta in otroke. Tointo vrže sredi njih vate in jih nenadoma tako izpremeni, da jih sovražiš namesto da bi jih ljubil!

Poslušaj!

Z očetom in materjo živimo tam v revni kajži in vsi trije hodimo v dnino. Jaz in oče lomiva kamenje v gori, mati dela na polju. In kadar ne more oče ponoči spati, vzame puško in gre na lov. Okroginkrog nas se širi hosta in v njej je divjačine namoč. Danes ustreli zajca, jutri jazbeca, pojutršnjem srno. Praznik je to za revne ljudi: ves teden se gostimo.

Pa glej! Pride ti od gosposke tako in tako. Graščak, ki stanuje blizu vasi, vzame divjačino v zakup. Vsi zajci — on ne ve zanje — so njegova last, vse srne — nobene še nima — je plačal kakor mesar teleta, vsi medvedi, ki tiči-

jo še v brlogih, so njegovi. Komu gre to v glavo? Čegav je zajec, čegava je srna, ki smuče skozi grmovje? Božja je in tvoja, ti pravim, če jo vjameš. Tako je!

No, moj oče si ne da dopovedati. Naskrivaj hodi sa lov in s tistim človekom, ki hodi s puško na rami noč in dan za divjimi lovci, se prepira in psuje v vaški krčmi.

»Hej!« — mislijo kmetje, — »to bi bil polom, če bi se srečala ta dva ponoči v gozdu!«

In zgodi se po njihovih mislih: na starega leta jutro pride vaški mutec Brunde, zavija usta, miga s prsti in kaže proti gozdu. Mater prime za krilo in mene za roko in naju vodi po hosti.

V grapi leži oče, krvav in mrtev.

Kdo ga je ubil?

Kdor je poznal očeta in logarja, tisti je dobro v vedel, kdo je bil ubijalec.

In sama z materjo životariva dalje. Osemnajst let imam, v gori lomim kamenje, kar prislužim, dam materi. Postala je starka, več ne more delati. Ne pijančujem, ne kvartopirim, tudi za dekleti ne lazim: me sploh ne brigajo. Tisto puško, ki visi na klinu tik duri, snamem včasih pod večer in jo vržem preko rame. Ob lepih jesenskih nočeh ždim v grmovju in čakam. Veselje imam do lova, hej, pravim ti, pravo strast imam.

In nekdo me udari. Če bi bila moja glava skala, bi se bila takrat razdrobila. Ali ni bila. Niti zavest mi ni omeglela. Okrenil sem se in zgrabil.

»Pozdravljen logar!«

Junak sem danes in tudi takrat sem bil. Kakor snop sem ga položil na tla, z levico sem držal za roke in z desnico za vrat.

»Pusti me!« — je govoril s pridušenim in komaj umljivim glasom. — »Če me ne izpustiš, boš zaprt kakor pes!«

»Dobro!« — sem pritrdil. »Ampak ti boš še prej tepen kakor slama!«

Da ni več ugovarjal, sem oprijel njegov vrat krepkeje.

»Kdo je ubil očeta?« — sem vprašal. »Kdo je hotel ubiti mene zaradi igračke?«

Dvignil sem ga od tal, vrgel ob korenine kakor lačen berač gnilo jabolko in odšel sem, ne da bi se ozrl.

Drugi dan so prišli pome žandarji.

»Zbogom, mati,« — sem rekel starki, ki je ihtela in jokala in se mi resnično smilila. Skoro žal mi je bilo, da sem poškodoval logarja. »Zdravi ostanite,« — sem rekel, »in Bog daj, da bi se še kdaj zdrava videla!«

Hudo mi je bilo; nikoli več se nisva videla.

Žandarji so me gnali naravnost v mesto, tam v veliko hišo, me vodili po hodnikih in stopnicah zdaj na levo,

zdaj na desno, zdaj naprej, zdaj v stran, zdaj navzgor, zdaj navzdol in nazadnje v ječo.

Tako in tako! Štiri leta sem preživel v vlažni in mrzli luknji, vsakega drugega bi bilo v enem letu konec. Ali mene ni bilo. Samo shujšal sem. Kosti so mi molele iz obraza kakor osti, roke so postale nekam dolge in podobne nekakšnim ploščatim palicam, stopali na nogah so bile kakor dva ozka, lesena loparja. Obleko so mi prinesli, ko sem odhajal, tisto, v kateri so me pred štirimi leti prijeli, da, in pravim, tako je bilo, kakor bi oblačil slamnato in leseno strašilo sredi prosa. Po hlačnicah in rokavih sem pretikal svoje nerodne preklje, hlače, ki sem jih privezal z vrvico nase, so bile nabrane okoli pasa, kakor stisnjena mošnjica, noge so plesale po čevljih kakor premajhna osa v prevelikem osovniku, klobuk je visel na glavi kakor bi ga bil na kol nataknil.

In tak sem korakal naravnost proti domu. In vesel sem bil. Fantiček, prostost, tista prostost, ki je štiri leta nisem okušal, hej — bila je moja. Kamor sem hotel in kadar sem hotel in kjer sem hotel. Zopet sem imel prosto voljo kakor človek. Doma je umrla mati — nebeška luč ji naj sije — še pred tremi leti je umrla; bajto je zapustila meni in tisto njivo za njo. In gosposka je vse skupaj prodala: tisti trud si je poplačala, ki ga je imela z menoj. Naj vzame vse skupaj, samo da mi je vrnila prostost.

V nedeljo zjutraj je bilo, maja meseca, kakor se natančno spominjam. Koder sem hodil, je vse na levo in desno zelenelo in cvetelo in pelo. Škrjanci v zraku, ščinkavci v drevju, kosi v grmovju, da, še vrane, srake in kavke so se oglašale drugače kakor ponavadi. Ne tako sirovo kakor po zimi, vse bolj mehko, nekako smešno prijazno.

Res! Mene je vse veselilo tisto dopoldne. Še metulja sem bil vesel, ki je letel pisan in lahkokrnil preko ceste. Če sem videl po poti gomaziti hrošča, sem ga pobral in vrgel v grmovje. Voz bi prišel mimo ali človek in bi ga pohodil. Vse rado živi. Tudi hrošč! No, vidiš!

Ko sem prišel v domačo vas, je vprav zvonilo z vsemi zvonovi. Majhna fara je pri nas, majhne zvonove imamo, in ljudje jih oponašajo:

*Cel dan plevem,
kruha nimam,
domov pridem,
cvrtje je-em, je-em, je-em!*

Tako so peli, vidiš, in vesel sem jih bil kakor besed dobrega prijatelja. Kdaj jih že nisem slišal, kaj ne! Kričanje paznikov sem poslušal in tisti sirovi zvonec, ki je označeval slabo kosilo: bem-der, bem-der, bem-der! Zdaj pa sem naenkrat prost, sredi domačega polja hodim, sonce mi sije na glavo, zvonik domače cerkve me že vidi, in domači zvonovi me pozdravljajo.

Pridem v vas in gledam okrog sebe. Pa me nihče ne pozna. Glej ga tam, ga že vidim Martinčka, sosedovega Martinčka, ki sva bila najboljša prijatelja.

»Pozdravljen bodi, Martinček! Doma sem in tako prost kakor ti!«

Pozdravim ga, roko mu ponudim in po mladem dekletu povprašam, ki gre tik njega.

»Žena je,« — pravi. E, da! Glej ti njega, kakšno lepo ženico ima, si mislim.

»Pa kdaj si se oženil, Martinček, pa kje si našel tako lepolično dekle, pa kako ji je ime, praviš, Martinček?«

Njegove sreče sem se veselil, ne svoje. Moja je bila vendar neznatna: samo prostost, nič drugega. Njegove sreče sem bil torej vesel, pa se je grdo držal in se delal, kakor bi se dobro ne poznala. In žena je stopila naprej in ga klicala za seboj. Šla sta. In tudi jaz sem šel kakor onadva: v cerkev.

Na sredo cerkve sem stopil in sem gledal naokrog. Ej, da! Kdaj že nisem bil v domači cerkvi! Kdaj že nisem videl našega farnega patrona, svetega Mihela, ki stoji na oblaku z mečem ob boku, s čelado na glavi in s tehtnico v roki! Kdaj že nisem videl, kako tehta duše in jih pošilja natanko po njihovem zasluženju v pekel ali nebesa! In sveta Jedert prede tàm v stranskem oltarju in miši plezajo na vreteno in klestijo prejo. Lepa je in lepo gleda z oltarja dol po cerkvi gostoljubna svetnica, ki daje

dušam umrlih prvo noč posteljo in prenočišče. In v drugem stranskem oltarju jaše še vedno iskrega vranca spomladanski svetnik sveti Jurij in poganja baš sulico v zmajevo goreče žrelo.

Še tistega župnika imamo, logarjevega brata, ki pa pravijo o njem, da mu ni niti podoben in da je svet mož. On pride na prižnico in razlaga besedo božjo. O dobrem pastirju govori, ki najde v grmovju izgubljeno ovco. Oprti jo na rame in jo nese k čredi. Tako govori in gleda, naravnost vame gleda, in kri mu gre vidoma v glavo. Vedno glasnejše so njegove besede, nenadoma iztegne roko in kaže naravnost name.

»Glejte ga,« — kriči, — »glejte ga ubijaka! Spravite ga iz cerkve, vrzite ga na plano, prijatelji v gospodu, možje kristjanski! Svet je kraj, kjer stoje noge njega, razbojnika, sveta je beseda, ki jo poslušajo ušesa njega, ubijalca!«

Vse se gnete okoli mene, deset rok se me oprijemlje, deset pesti me peha iz cerkve. Tudi Martinček.

»Kaj delaš z menoj, Martinček, prijatelj?« — ga vprašam med cerkvenimi durmi, pogledam mu prijazno v oči in stori se mi inako. »Kaj sem ti napravil, prijatelj, da me pehaš?«

Saj bi se lahko branil, ali žalost mi ne pusti. Res, žalost! In tudi srce ne! Kako bi se pehal s prijateljem, kako bi se pretepal z domačimi ljudmi?!

Skozi vas grem, proti polju, preko polja naprej proti gozdu, skozi gozd naprej proti holmu, hodim tako in solze imam v očeh. Glej, domača vas je le domača, znanci so le znanci, prijatelj je le prijatelj! Kaj če ne mara zate tujina, kaj če te zavrne! Lahko je pozabiti tako zlo! Kaj če te ozmerja neznanec, fantiček! Hrbet mu obrneš in pozabiš nanj! Kaj če te pahne sovražnik! Vrneš mu, kakor je zaslužil in smeješ se njegovemu spominu. Ali domača vas, fant, kadar ti pokaže domača vas hrbet, kadar te znanec opsuje, kadar te pahne prijatelj preko praga, to je drugače. Če si pošten in imaš srce kakor človek, ne boš sovražil domače vasi, se ne boš prepiral z znancem, ki te grdi, mirno se boš umaknil prijatelju, ki te tepe. Ali hudo ti bo v duši, peklo te bo, kakor bi se naselil vanjo sam ogenj pogubljenja. Ljubše bi ti bilo, da bi te pobil tujec s kamenom sredi ceste, kakor pa da te je ošvrknil prijatelj z zlobnim pogledom.

Sam hodim tako s svojo žalostjo naprej in ves sem obupan. Pride ti nekaj nadme, kakor še ne nikoli prej. Tako se mi zdi in tako čutim, da ni zame na vsem svetu nikakšnega veselja več, da je že zame vse minilo, da je vsa moja bodočnost nekako prokleta. Najbolje je — tako sem mislil — da se obesim. Obesim kar na drevo ob poti in vsega bo konec. Satan bi imel pečenko: prav je tako! Ubijalec sem!

Komu bi bilo žal za menoj? Nikomur! Nimam ne očeta, ne matere, ne sestre, ne brata, tudi prijatelja ne! Če bi me našli mrtvega tisti, ki me poznajo, bi komaj zmajali z rameni.

»Prav je storil!« bi dejali. »Vsem je bil na potu!«

In jezili bi se, ker bi morali zagrebsti moje truplo.

Tako sem mislil, ko sem prišel do tistega gabra, ki sem ti ga kazal. Meni je pravil o njem oče, kadar sem šel z njim mimo njega. Da se je obesilo že troje ljudi nanj, je pripovedoval, in da hodijo ob temnih in vetrovnih jesenskih nočeh nazaj, sedijo pod njim in kvartajo. Do jutra igrajo na kvarte, nič ne govorijo, a oči se jim svetijo kakor mačkam.

In res je tisti gaber kakor nalašč za obešanje. Ves je vijugast, ves poniglav in spačen, kakor hudoben starec. In suhe in trhle veje izteza naravnost proti cesti, kakor bi vabil. In če ga ponoči pogledaš, se ti zdi, da ima obraz. Zelen obraz z zategnjenimi očmi, spačenimi ustmi, grbastim nosom in temnosivo brado do zemlje.

Prišel sem do njega in sem sedel pod njegove veje. Nič me ni bilo strah. Naj pridejo kvartopirci z mačjimi očmi, sem si mislil, naj pridejo, pa bomo kvartali skupaj. Skupaj metali kvarte in vse zaigrali. Četudi dušo in življenje! Naj gre vse skupaj do vraga!

*

Popotnik je prenehal; prej je ležal v znak preko tistja, zdaj se je dvignil in gledal iz dupline v noč.

Zunaj je še lila ploha, še vedno je grmelo in se bliskalo. Vsak hip se je posvetilo in debela naokrog in gozdna tla, ki so se videla iz votline, so zasijala v nekakšni mokrozeleni luči. Odnekod je prihajal šum vode, najbrž hudournika, ki je imel kje v bližini svojo strugo in je zdaj drl po njej kalen in besen in kakor obseden.

Jaz sem čepel kakor prej. Glavo sem tiščal na kolena, spodaj sem oklepal noge z rokama in strah me je bilo. Mislil sem na tiste tri hudodelce, ki so se obesili na gabru in hodijo zdaj podenj metat kvarte. Na spomin mi je prišlo, da bi lahko prišli mimo in ker je nocoj dež, bi šli lahko v votlino. Kar k nama bi sedli, na kvarte bi pričeli igrati, molčali bi in oči bi se jim svetile kakor mačkam.

Kadar se je zablisnilo, se mi je zdelo, da jih vidim. Tam med debli da se svetijo njihove mačje oči, med pljuskanjem dežja po lužah, da se čujejo njihove nagle stopinje, da bodo stopili vsak čas v votlino. Naravnost iz pekla v votlino.

Ko so se razgubile te misli, so prišle druge. Premišljeval sem popotnikovo življenje in ga primerjal s svojim. Že tako mi je bila zoprna moja večna enoličnost, a zdaj še huje. Če sem pomislil nazaj, nisem našel dogod-

ka, ki bi bil vreden spomina. Enkrat sem se izgubil, pod noč sem se izgubil sredi gozda, ko sem iskal pobeglo živinče, to je bilo menda vse. In kaj je bilo pravzaprav takrat? Nekoliko strah me je bilo, divjačina me je plašila, ki je pošumevala tuintam po dračju in grmovju, pol ure mogoče sem taval semintja, si opraskal roke po grmovju, se parkrat zadel sredi teme ob deblo in zagledal naпослед cigansko šotorišče. Vsi so poznali mene in jaz sem poznal vse, pri njih sem prenočeval pod staro brezo in poslušal njihovo petje in igranje, ki sem ga že tisočkrat slišal.

In sosedova Tina, tista visoka, močna in črnogleda, je prišla nekoč ponoči k meni, ko sem spal na podu in je jokala in tarnala, kakor bi ji oče in mati v enem dnevu umrla.

»Kaj pa je?« — sem jo vprašal.

»Rada te imam!« — je rekla in je še huje jokala.

Jaz nisem nikoli maral zanjo. Drobna, šibka in nežna dekleta sem imel takrat rad, takšna, ki imajo z rahlo rdečico nadahnjena lica in skoro prosojno kožo po njih kakor alabaster, ki imajo velike in modre oči in lase bogate in svetle in take, kakor bi bili od svile.

Na grajsko gospodično sem mislil, na tisto, ki ji je bilo ime Hrizantema. Včasih ponoči se mi je sanjalo, da je priplavala k meni kakor ptica. Zadaj so ji segale bleščečebebe peruti čez glavo in spodaj so se dotikale tal, rdeče

in velike rože je imela vpletene v svoje plave in svilene lase, modro krilo je nosila na sebi, čisto tako, kakor ga nosijo na podobah angeli-varihi.

Tuintam sem se samo zaradi nje veselil noči.

»V sanjah pride!« — sem mislil in sem bil srečen.

In kadar je ni bilo, sem bil ves pobit in nevoljen. In dogodilo se je, da sem molil pozno v noč, klečal na podu v slami in molil samo zato, da bi me obiskala v sanjah Hrizantema. Ljubil sem jo, Bože moj, ljubil s tako čisto in pošteno ljubeznijo, kakor dober kristjan svetnico.

Tudi zdaj v votlini so bile nenadoma vse moje misli pri njej. Videl sem jo, kako sloni na grajskem oknu in strmi v to viharo poletno noč. Bogvekam bežijo njene misli, bogvekam hite skozi ploho, skozi bliske in grome, bogvekam vodi njeno mlado srce tiha cesta hrepenenja. Ali blagor kraju, ki nosi njene cilje, blagor človeku, ki mu je namenjena skrita misel njenega srca!

Vnovič je že pričel pripovedovati popotnik, ali samo glas sem slišal, ne da bi razumel besede.

»Kaj dremlješ?« — je vprašal in mi položil roko na ramo.

»Poslušaj!« — je velel. »Kar je lepo in žalostno obenem, to šele pride!«

Izkušal sem se otresti sanj in poslušati.

*

Pod gaber sedem, kakor sem rekel. In sedim tam in se pečam s tistimi mislimi, ki me hočejo zavleči v pogubo.

Mesečna noč je, lepa spomladanska noč. Rahel veter diha skozi sveže vejevje, da pošumeva listje, kakor bi se menilo. Pa se oglasijo koraki in se bližajo. Okrenem se, gledam in ukrepam.

Ženska je, še mlado dekle. Ko pride do mene, vidim nje obraz. Kakšno lice! Kakor bi bilo napravljeno iz rož, iz sneženobelih in rdeče nadahnjenih. In oči črne in velike, in lasje gosti in temni kakor noč.

Vidi me in se ne prestraši.

»Dober večer!« — pravi in stopi še bliže.

»Kaj delate ponoči tukaj, popotnik?« vpraša in mi gleda v oči.

»Kaj bi delal!« — pravim. »Prenočujem!«

In ji pripovedujem vse natanko, kako je bilo. O očetu, ki ga je ubil logar, o logarju, ki sem ga poškodoval jaz, o ječi, o župniku, o znancih in o prijatelju, ki me je zatajil kakor grešnik Boga. Dobro dene žalostnemu človeku, če ima komu potožiti svoje muke. Če najde koga takega, ki vsaj dobrohotno posluša.

Dekle je sedlo tik mene na mah, naslonilo komolec ob koleno, položilo glavo na dlan, gledalo vame in poslušalo. Zdaj so se videle natanko njene oči in njene trepalnice in obrvi. Oči kakor dvoje črnih mačeh, trepalnice

goste, vzbočene in dolge, obrvi košate in svetle kakor temen žamet.

»Zdaj sem kakor zaklet,« — sem končaval svojo povest. »Doma me nihče ne mara v službo, ker me je imenoval župnik ubijalca, drugod je dovolj drugih, ki so pripravnejši in spretnejši od mene. Kako pa naj živim? Od česa, bi vprašal? In mari je še sploh vredno, da se ubijam semintja?! Kar eno bi storil in bi bilo vsega konec!«

Dekle je dvignilo glavo, kakor bi se vzdramilo.

»Lahko vam je živeti,« — je tolažila. »Kako bi vam ne bilo! Mladi ste, pogledjte, in krepki: povsod rabijo take ljudi. Dve uri od tukaj — na Lužarjih se pravi — tam delajo novo cesarsko cesto. Tja pojdite, pa boste imeli še jutri delo.«

Pametno je svetovala, kajne, jaz pa sem bil strahopeten in sem se naenkrat zbal bodočnosti kakor otrok sence. Sram me je bilo in sem pokašljeval. In tudi čudno mi je postajalo v bližini tistega dekleta, tako čudno, kakor še nikoli prej. Saj sem že bil včasih v ženski družbi, pa mi ni nič bilo. Šalil sem se in včasih se mi še tisto ni ljubilo. Takrat pa se je plazilo nekaj vame, nekaj novega in nepoznanega, in širilo po notranjosti nekakšno zadovoljnost, podobno pogumu do življenja, samozavesti in zaupanju samega vase.

»Kako ti je ime, praviš?« — sem vprašal dekle, k njemu sem se obrnil in na vse drugo sem pozabil.

»Marijanka mi pravijo,« — je odgovorila in gledala v noč.

»Kaj pa si šla ponoči v gozd?« sem bil radoveden.

»Spati ne morem,« — je dejala — »spati. Fanta imam rada, pa sem nesrečna. Saj vem, saj vse razumem. Saj ne more človek imeti rad, kakor in kogar bi si izmislil. Tole bom imel rad, ali tisto tam, ali ono tretjo, ki vem, da mi je res dobra. Saj ni mogoče tako. Ravno tisto mora imeti rad, ki ga ne mara. Poglejte! Saj je prijazen z menoj, ampak nič mu ni do mene. Še toliko ne kakor do znanke. Jaz pa sem mu dobra in bi želela, da bi bil tudi on meni. Ravnotako kakor jaz njemu: zelo dober. Pa je vse narobe. In ponoči, ko mislim in mislim tja, nikdar ne morem spati. Nič pokoja nimam, ko imam vse to vedno pred očmi. In včasih vstanem in uidem tiho skozi okno na plano in hodim okrog. Kar tako kakor izgubljena: vedno naokrog in naokrog do jutra.«

»Glej,« — sem rekel in sem imel v mislih tistega fanta, ki se je brani. »Kakšen človek mora biti to! Takega dekleta se oteplje! Kaj pa je? Odkod pa je?«

»Ne poznate ga, ne boste vedeli, kje je to!« — mi pravi. »Iz Kukmake je, tri ure od tukaj; tam stanuje!«

»Kako bi ne vedel?« rečem. »Tam sem rojen, pa bi ga ne poznal! Samo ime povej! Ali je Andrejacov Šimen, ali je Podrepnikov Tonejec? Ali je tisti dolgi Matijče izpod Kljukegore?«

»Ne!« — je odvrnila. »Tisti krojač je, Gašparin!«

Poznal sem ga, kako bi ga ne poznal? Nekoč mi je skazil nedeljsko obleko in marsikoga je ogoljufal. Rekel je, da kupuje v mestu dobro blago, pa je kupoval židovsko. In tudi v vas je prišel kakor nihče. Kakor bi ga iz oblakov stresel. Zjutraj smo vstali, pa je hodil med nami. In ker je dobro govoril, smo ga poslušali. Ni neumen, smo mislili, ko ima tako namazan jezik. Kdo pa je tehtal njegove laži? Nihče! Pa je ostal med nami, četudi smo vsi na tihem vedeli, kaj je. Cigan in nič drugega. Je tudi natanko tako hodil in se vedel. Korake je delal kratke, s petami je kresal kakor za stavo, naglo je govoril, kakor bi se mu mudilo in tudi glas je imel čisto ciganski. Nekako zaripljen in napolprestrašen.

Zmajal sem z glavo.

»Nisi dobro izbrala,« — sem rekel in skoro žal mi je bilo zanjo. Resnično žal. Taka dekle, kakor Marijanka, pa se ti peča z Gašparinom, s ciganom, ki je ne mara in se iz nje norčuje. »Škoda te je!« — sem dostavil.

»Zakaj?« — je vprašala in se skoro začudila.

»No, zato!« — sem odgovoril in premišljeval, če bi pravil naprej, ali bi nehal. In govoril sem dalje. »Ker je cigan, vidiš! Saj se lahko prepričaš sama! Samo poglej ga! Pazi, kako hodi nakratko in hiti kresati s petami, kako oteplje krog sebe z rokama kakor bi mlatil! In tudi nature je ciganske. Ogoljufa, kogar more! Pa odkod je

prišel? Kakor bi padel iz oblakov, tako je stopil med vaščane. In sam ne ve, kje je rojen. Kajpada! Pod brezo je rojen, doma je pa iz ciganske maže. Tako je!»

»Ne!« — je rekla tako, da se ji je poznalo, kako malo mi verjame. »Italijan je!«

»Vidiš ga,« — sem ji rekel in sem se spomnil, kako je nam pravil še prej, ko sem živel pri materi. »Vidiš ga! Te je že nalagal! Nam je dejal, da je doma z Ogrskega, iz Banata, iz tistega kraja, kjer se prideluje najboljša pšenica. Le pomisli! V dveh krajih ne more biti nihče doma. Samo cigan, ki je povsod in nikjer.«

»Saj govori italijansko!« — je zatrdila.

»Te je že zopet nalagal!« — sem ji odvrnil in se domislil. »V naši vasi so zidali italijanski zidarji župnišče, pa se je mogel ravnolično pogovoriti z njimi kakor jaz. S cigani pa govori, da se kreše! Kaj ne bo, ko je sam cigan!

»Ne!« — je rekla trdovratno. »Ti ne veš dobro: on je Italijan!«

Mene je jezilo.

»Neumnica,« — sem ji zaklical. »Kako bo Italijan, če italijansko ne zna! Če razume Italijana toliko, kakor mutec Brunde, ki je tam doma kakor jaz in še ni nikoli spravljal besede čez svoj jezik!«

Glej! In tako sva govorila semintja do jutra. In žal mi je bilo vmes dekleta. Lepa si, si mislim, pa se boš izgu-

bila s tistim ciganom. In prišlo mi je na pamet, kakor še nikoli prej: da bi imel jaz tako dekle in da bi se oženil. Da bi imel baš tisto dekle, poiskal stalno delo in stopil v zakon. Kaj pa bi bilo hudega? Koliko delavcev je oženjenih in tisti, ki niso pijanci ali kvartopirci, tisti ne stradajo kruha ne sami, ne njihova družina. In jaz — hvala Bogu — nisem bil pijanec, zlasti takrat ne! Zdaj pa pijem včasih, samo zato pijem, da preženem žalost. Tako je!

»Pa bi ga ne pustila — tistega krojača?!« — sem napol vprašal in napol svetoval.

»Ne! Nikoli!« — je zatrdila. »Kako bi ga pozabila, ko ga imam rada!«

»Malo premisli,« — sem namigaval, — »pa pojde. Če tako in tako preudariš, pa boš drugače ravnala. Poglej, ozri se okrog sebe! Koliko je še moških po svetu razen ciganov! Jaz sem tudi tukaj! No, vidiš!«

Zagledal sem se v tisti košček neba, ki se je videl skozi vejevje. In čakal sem, da mi bo kaj odgovorila. Res sem čakal, ker sem bil še v takih rečeh neizkušen. Zdaj vem, da je drugače. Če ima človek koga rad, je slep in gluhi kakor tema. Pa naj bo moški ali ženska. Kakor bi mu predrl obe ušesi in mu iztaknil obe očesi. Nič ne sliši, nič ne vidi in trobi svojo. Res je!

Dekle je vstalo in otepavalo krilo.

»Domov moram!« — je rekla. »Zvezde že bledijo. Vi pa pojdite, kakor sem dejala: na Lužarje, tam boste dobili delo. Pa srečno hodite!«

Obrnila se je in jaz sem vstal. Čudno mi je bilo, kakor bi jemal od mene bogvekdno slovo.

»Počakaj!« — sem jo ustavljal. »Kje je še dan! Na sence poglej: polna luna je nocoj. Če svojo prestopiš, je polnoči. Saj je še ne prestopiš!«

»Vidiš,« — se je izgovarjala, — »moram! Moja mati je stara in nima skoro nič več spanca. Komaj pred polnočjo malo zadremlje. Na vse zgodaj je pokoncu, po hiši hodi in moli! Zbogom!«

»Čakaj!« — sem zaklical in hudo mi je bilo nenadoma. Nekaj mi je leglo na prsi in me je tiščalo, kakor bi ležal kamen na njih.

»Roko mi podaj kakor prijatelju. In tisto mi obljubi, da se bova še kdaj videla! Na delo grem tja, kamor si svetovala. Povej mi, kje stanuješ, da se povrnem včasih in se s teboj pogovorim. Ponoči bom prišel in bom potrkal na okno. Ničesar ne bom hotel od tebe; kaj pa naj bi hotel? Dober človek sem in pošten in običnem te kakor prijatelj! No, vidiš!«

»Lahko prideš, če boš pošten!« — je dovoljevala in mi ponudila desnico. »Njega ni bilo tako nikoli ponoči. Fantov se je bal, ki ponočujejo okrog in tudi sama sem ga prosila, naj ne hodi. Bala sem se zanj: lahko bi ga kdo

udaril. Da! Tako je bilo! Včasih je prihajal podnevi, ali zdaj ga ni nikoli več. Pozabil je.«

»Prav je tako!« — sem rekel. »Tudi ti pozabi! Pa ti bom jaz namesto njega! Zakaj bi ti ne bil?«

Hotel sem se pošaliti in nasmejati, pa nisem mogel. Čudno sem bil potr, kako bi se smejal?

»Tam zgoraj je naša hiša!« je govorila. »Tam zadaj za gozdom tik vode. Moj oče je ribič. Srečno hodite!«

Izgubila se je med debli.

Jaz sem sedel nazaj pod gaber, iztegnil sem se po mahu, siloma sem zatiskal oči, pa nisem mogel vjeti spanca. Dekle mi je stalo pred očmi in misli nanjo so se podile po glavi kakor voda ob neurju. Zdaj se mi je zdelo tako, zdaj tako, ali prav ni bilo nikoli. Nekakšno potrebo sem čutil, da bi moral hiteti za njo in ji nekaj povedati. Pa nisem dobro vedel, kaj naj bi ji povedal. No, poglej! Rad sem jo imel od tiste ure naprej!

*

Popotnik je segel po steklenici, ki je ležala v listju tik njega, jo odmašil, nastavil na usta in pil iz nje v dolгих in žejnih požirkih.

Zunaj se je ustavljala ploha, manj in manj je deževalo, nazadnje so se čule samo še tiste kaplje, ki so kapale po drevju od veje do veje. Bliski so postajali redkejši in medlejši in o gromu se je zdelo, kakor bi se odpeljal v

daljavo. Še z daljne, še z neznane ceste bi odmevalo ropotanje njegovega okornega voza, bolj in bolj bi se gubilo sredi izčiščenega ozračja, naposled bi se popolnoma izgubilo.

Čepel sem kakor prej, strmel iz dupline v temo, ki se je širila pred njo in v njej, in moja domišljija je bila mehka in prožna kakor iz testa. Popotnikovo zgodbo sem imel pred očmi, njega sem zamenjal s seboj, njegovo dekle s Hrizantemo. Sam sedim v gozdu, zapuščen sem in izgubljen, pa priplava do mene ona kakor angel. K meni sede, govori z menoj in mi toži svoje bolečine. Svoje neutešeno hrepenenje razlaga, tiste želje, ki ji vstajajo mogoče to noč sredi srca, ko sloni na oknu in strmi v daljavo. Poslušam njene besede in nisem več zapuščen, ne več izgubljen.

Tiha je ura, pozna je noč, srce je toplo in se topi v sladkosti. Od desne, od leve plavajo pesmi, od bogvekod prihajajo in bogvekam gredo; take so, kakor jih pojo v spomladanskih nočeh dekleta, ki nimajo fantov in hrepenijo po njih. Zibljejo se med debli, omamljajo duha kakor vonjave južnega cvetja.

In tik mene sedi tista, ki se bom boril za njeno ljubezen. Z vso silo in z vsemi močmi se bom trudil, visoki in gosposki so moji cilji in kolikor bolj oddaljeni so to uro, toliko sladkejši bodo njihovi sadovi. Jaz nočem tega, po čemer je treba iztegniti samo roko. Ne maram za Tino,

ki se mi ponuja, Hrizontemo hočem, ki se me niti ne dotaknejo njene sanje. Zoprna mi je pot, po kateri hodijo moji znanci, dolgočasi me, zato si poiščem druge. Kakoršneoli, samo take, da vodi daleč in visoko. Studi se mi življenje, ki teče kakor ura. Boja si želim, velikih dogodkov, burnih nesreč, da se borim in zmagam.

Čepel sem na listju in se tresel po životu od nenadnega in mladostnega navdušenja. Kakšen sem bil takrat, če se to pomisli! Po pašniku bi bil hodil gorindol in bi mislil, da stojim na olepotičenem odru, na takem, kakor ga je nam opisal učitelj v šoli. Pojem tam ali igram na violino, tako igram in tako pojem, da sede poslušalci kakor pribiti in začarani. Moja slava hrumi ob koncu, visoki možje mi kričijo svojo hvalo, ženske, ki so lepe kakor Hrizontema, mečejo vame rdeče rože, lica jim žare in oči se jim svetijo kakor orošene.

In zdaj, ko sem poslušal popotnika, bi bil rad tako kakor on: reven in ubog in bi se boril za deklet. Nič bi ne imel na svetu razen misli nanjo in misli na srečo, ki je z njo združena kakor duša s telesom. In boril bi se z življenjem kakor pravljичen junak s kačo, ki jo sreča v skalovju, okronano in ogromno.

Popotnik je tik mene zavzdihnil, vznak je legel po listju, šumel je po njem, menda je prekrižal roke pod glavo in se obrnil s celim životom proti meni.

»Dovolj je za nocoj!« — je izpregovoril. »Dremlješ menda in me več ne slišiš! Pa jutri naprej!«

»Ne!« — sem odgovoril in se tresel od notranjega nemira. »Ne spi se mi nocoj! Kako bi se mi spalo, ko je vaša povest tako lepa in resnična. Do konca pripovedujte, in kadar končate, takrat zaspiva!«

»Pa dobro!« je odgovoril popotnik in pravil dalje.

Jaz sem bil nečesa čudovito željan in sam nisem vedel česa. Njegovo govorico sem pil kakor opojno vino, besede sem skoro požiral kakor slaščice.

*

Delo sem dobil tam in tako, kakor mi je dekle nasvetovalo: na Lužarjih, kjer so gradili novo cesarsko cesto. Včasih sem vozil kamenje v ročnem vozičku izpod hriba na cesto, včasih sem ga lomil na hribu in semtertja sem ga tolkel in drobil v dolini. Ni bilo slabo tam, zaslužilo se je dobro. Do sitega sem se ga lahko vsak dan trikrat najedel, pa mi je še ostalo, da sem si kupil pijače ali pa dejal denar na stran in ga shranil za tiste čase, ki bodo prišli, in se ne ve natanko, kakšni bodo.

Ves dan sem delal, pa sem bil pod noč ravno toliko truden kakor zjutraj, kadar sem se spočit odpravljaj na delo. No, da! Krepak sem bil takrat, krepek sem danes. To je pač taka natura.

Zvečer, ko smo po delu povečerjali, in so popadali drugi po ležiščih kakor klade, sem jo pobral jaz na tihem iz njihove srede, zavil za oglom lesene ute, kjer smo prenočevali, in jo mahnil po dveurni poti naravnost do dekleta. Hej! Rečem ti: cvela ti je Marijanka takrat kakor roža maja meseca. To ti je bila vitka kakor vreteno, sočna se ti je zdela kakor vlaška jagoda, tako ti povem, da bi se bil vrag zmotil nad njo.

Hodil sem, potrkaval na okno in sva govorila, da so obledele zvezde. Mislil sem toinono, postavljaj besede takointako, pa sva ostala vedno pri istem. Jaz sem imel rad njo, ona tistega krojača, tisti krojač pa bogvekoga, ker je bil cigan in ker je cigan hinavec in se pri takem nikoli ne ve, koga ima pravzaprav rad in koga sovraži.

Pa nisem sam lazil okrog njenega doma. Tako neka-ko petero ali četvero nas je moralo biti, zakaj nekega večera je bilo — tako pod jesen je šlo, tuintam je že padalo listje, kakor se dobro spominjam — nekega večera je bilo, ko sem slišal mrmranje in godrnjanje in preklinjanje nekje blizu, pa nisem mogel nikogar videti, ker je bila noč temna kakor jazbečev brlog. In tudi tisto sem mislil, ko sem stal pod oknom in govoril z dekletom, da bodo že do mene prišli, če imajo meni kaj povedati. Če pa imajo govoriti z drugim, se bodo pa z njim pomenili. No, tako se je izkazalo, da so imeli z menoj.

Par noči po tistem mrmranju govorim z dekletom kakor po navadi, okrog polnoči je ura, noč je vetrovna, in vse križem pošumeva napolvelo listje — govorim z dekletom, pa ti stopijo trije izza vogala.

»Kaj pa bi vi radi?« — sem jih povprašal, in glej, kar na lepem so me pričeli zmerjati vsi trije po vrsti in tisti, ki je bil najmanjši, je vihtel krepelo v roki in najmanj dopadljivo govoril. Vedel sem, kako in kaj, enkrat sem prestopil, pa sem ga držal za noge, da se mi ni mogel izpestiti. Tako je bil lahak, kakor bi bil iz plev, malo sem ga zavihtel okoli sebe in z njim sem mahnil po prvem in drugem, kakor je priletelo. Prva dva sta zbežala, tretjega sem vrgel samo po travi in tako sem vse tri poplašal. Prva dva sta bila tepena, zadnjemu pa se je godilo najhuje, ker sem ga porabil za oklešček. Tako je bilo!

Dekle je gledalo vso to komedijo skozi okno, tiho se je smejalo v pest, in še nikoli mi ni bilo tako dobro kakor tisto noč. Kar topilo se je od same prijaznosti in zadovoljnosti z menoj, in ko sem hodil tisto noč od nje, sem zares mislil, da se bo le napravilo med nama počasi tako, kakor sem želel.

In dobre volje sem bil takrat. Hej, da! Malo na stran sem potegnil klobuk, in ko sem slišal nekje daleč fantovsko petje, sem zavriskal trikrat zapovrstjo. K njim bi bil šel rad, z njimi bi bil rad fantoval in pel kakor se mlademur človeku spodobi.

Delam tako in živim in upam in hodim k dekletu kakor po navadi. Pa nič ne silim vanjo, ker vem, da je taka stvar vedno najboljša, če pride sama od sebe. In tudi tisto je, da če se sploh pri kom kaj s silo opravi, se z njo gotovo pri ženskah najmanj.

Govoričim tako semintja, prijazen sem, kolikor je sploh na svetu mogoče, in ti pridem zopet ponavadi neko jesensko noč, trkam na okno kakor vsako pot, pa se nihče ne oglasi. Potrkam v drugo, v tretje: vse je tiho. Gledam naokoli, čakam, poslušam, pa ne zaslišim ne besede, ne koraka. No, glej, pa vidim, da se tam spodaj, kjer je ob vodi privezan čoln, nekaj giblje in maje proti meni. Najprej počasi, potem hitreje, nazadnje priteče na vso moč in se mi obesi okrog vratu kakor otrok. Spoznal sem jo takoj — kaj bi je ne spoznal — in tako dobro se mi je zdelo, da so mi stopile na mestu solze v oči.

Glej — sem si mislil na tihem — glej, ljubega in dobrega otroka, kako se me je nocoj razveselil.

In tak sem bil, da kar govoriti nisem mogel. K sebi sem jo tiščal z obema rokama, kar inako se mi je storilo in solze so mi tekale po obeh licih in kapale na njene mehke in črne lase.

Res je bilo! Više se je spela po meni, poljubovala me je naprej in naprej, spustila se na tla, prijala me za roko in se zavihtela okoli mene, da sem se moral še jaz vrte ti z njo.

»Veseli se z menoj, Boštjan, Boštjanček, veseli se!« — me je spodbujala, držala me za roko, tekala v krogu okoli mene in jaz sem se vrtel v sredini, ne da bi prišel do jasnih misli.

»Veseli se, Boštjanček!« — je bodrila še vedno in dostavila naenkrat take besede, da me je minilo v hipu vse veselje, četudi je bilo veliko kakor še nikoli prej.

»Veseli se,« — je žvrgolela. — »Gašparin me bo vzel. Vse je že dogovorjeno, oče in mati sta zadovoljna, pred pustom bo poroka! Trala-la-la-la!«

»Pusti me!« — sem ji resno dejal, ko me je še držala za roke in hotela tekati naokoli, in sedel sem prav tam na tla, kjer sem se prej sukal in vrtil. Z roko sem podprl glavo in sem se zamislil.

»Taka je torej!« — sem pričel govoriti po daljšem premišljevanju. »Človek ti pripoveduje tako in tako, na ta način in na ta način ti svetuje, dobro ti hoče, ti pa poslušáš toliko kakor vešča, ki sili v ogenj! In še starši so zaslepljeni, da ne vidijo pedenj pred nosom. Pa njim bi še ne zameril, ko nimajo nikogar, da bi jim povedal vse po pravici od kraja do konca, ampak tebi, ki sem ti razložil vse natanko in zapovrstjo! Kaj je on, kako je prišel v vas, kako goljufa in kako laže! Pametna bodi, še je čas, pa bo kmalu prepozno! Premisli se!«

Sedla je tik mene v travo, me mirno in veselo poslušala in stresla ob zadnjih besedah tako krepko z glavo,

da so se ji v hipu razpustili lasje in se usuli šopoma po ramah in hrbtu. Pustila jih je pri miru, komolec je uprla ob koleno in lice naslonila ob dlan, in ko je tako slo-nela in gledala vame, je bila lepa kakor svetnica.

»Nikoli, nikoli!« je odločila takrat, ko je stresla z glavo, pa me je poslušala zopet čisto radovoljno naprej.

»Poglej,« — sem dejal, — »malo premisli, pa boš sama uvidela, kako in kaj. Vidiš, on je cigan in cigan ne drži ne na božje, ne na človeške postave. Njemu je zakrament svetega zakona toliko, kolikor vrabiču tatvina. Kar tebi nič meni nič te bo pustil z otroci vred, pa bo izginil kakor kafra, če ni popra zraven! In kaj boš ti, povej mi! Reva boš, beračica, ti pravim!«

»Saj me ima rad,« — se je opravičevala. »Saj je rekel, da me ima!«

»Pssss,« — sem se razvnemal, ker se mi je dekle resnično smililo. »Cigan je, pa bo imel koga rad! Vidiš jo, ko nič ne veš! Hiša mu diši, ker si edina pri njej, rad bi zas-tonj jedel in pil in nič delal! Poznam ga od pete do teme-na! In tako ti povem, da te ne bo dobil. Če si ti tako nes-pamelna, pa bodo drugi vedeli, kaj je prav in kaj je na-robe! K tvojim staršem stopim, pa jim povem in razlo-žim to zadevo. Kakor sem rekel, tako napravim, ker te je res škoda!«

In pravim ti, ali ti ni na mestu pokleknila predme in me prosila s povzdignjenimi rokami naj bi ne hodil k

očetu in ne govoril o stvareh, o katerih se tako ne ve nič gotovega.

»Kako bi se ne vedelo,« — sem jo zavračal, — »ko sem pa sam poizkusil, ko sem videl na svoje oči in slišal na svoja ušesa! Pojdem, da se napravi drugače!«

In nenadoma se je razjezila nad menoj kakor še nikoli prej.

»Molči, ti grdin, ti!« — me je zmerjala in z drobno in belo pestjo je udarila po travi. »Kdo te je pa kaj vprašal? Kadar te bo kdo kaj povprašal, takrat govori! Kaj sem ti pa sploh jaz mar? In kaj te skrbi moj ženin? Pusti ga tako v miru, kakor pusti on tebe! Še nikoli te v misli ne vzame! Ti lažeš, veš, pa ne on! Praviš, da je cigan, pa je Italijan!«

Dobro sem ji hotel, izkazalo se je pozneje, da sem ji dobro hotel, pa se ji ni dalo nič dopovedati ne prej, ne poslej.

»Psssss,« — sem se ji čudil. »Glej jo! Kaj ti nisem rekel, kaj ti nisem že enkrat pravil? Kako bo Italijan, če ne zna italijansko?! Če pridejo italijanski zidarji, pa se zna z njimi pomeniti toliko kakor žival, ki nima tega daru božjega?! Le ti premisli, samo malo premisli, pa boš sama vse izprevidela!«

In še bolj se je razjezila.

»Kaj pa, če ti lažeš?« — je hitela. »Kje pa je zapisano, da bi govoril ti samo resnico?! Saj je še sveti Peter lagal,

ki je svetnik, pa ti ne bi, ki nisi nič drugega kakor navaden delavec! Meni se zdi, da sem te spoznala: tisto tvoje prijateljstvo ni nič drugega kakor goljufija! Mene bi rad, pa izkušaš z lažmi in opravljanjem izpodriniti tistega, ki ti je na potu! Bom že jaz o tebi doma povedala, in kadar boš prišel, ti bodo pokazali vrata. Hinavski si in opravljiv, sram te bodi! Nikoli več ne maram govoriti s teboj!«

In ko sem še premišljal njene besede, in ko sem bil že pripravljen, da jo zavrnem, sem jo zagledal daleč zgoraj tik hiše, nenadoma je izginila za oglom in na daleč in blizu sem sedel prepuščen čisto sam sebi. Zmerjala me je, pa se nisem nič jezil nad njo. Kako bi se pa jezil, ko sem jo imel tako neznansko rad, kakor še nikogar na svetu.

Semintja sem premišljal. Enkrat, da bi šel k njenim staršem in jim povedal vse od kraja do konca, enkrat da bi ne šel in bi pustil vso stvar v miru. In tako sem tudi storil. Tudi blizu me ni bilo več, sredi tovarišev v uti sem ležal vse noči po vrsti, izkušal sem pozabiti dekleta, na vso moč sem odganjal misli nanjo, pa se mi ni nikakor posrečilo. Nobeno noč nisem mogel spati, vedno mi je stala pred očmi, spomin nanjo mi ni dal nikjer pokoja.

Da! Vidiš, nič ni res tisto, kar pravijo ljudje. Trdijo, da se vse pozabi, da se marsikaj nadomesti z drugim, da je dosti moških na svetu in še več žensk, pa ni to vse sku-

paj nič. Same prazne besede in nič drugega. Seveda se toinono pozabi, ampak kdaj se pozabi? Čez pet, čez deset let mogoče! — Kako bo pa tistih pet ali deset let, te vprašam, kaj? — In tisto je že res, da je dosti moških na svetu in še več žensk. Ampak da bi se kar tjavendan zamenjavalo, take besede pa ne veljajo za poštenjaka! Potepuhi delajo tako in vlačuge, pošten človek pa ima eno žensko rad, tisto, ki si jo po svoji volji izbere.

In tudi jaz sem bil tak. Marijanko sem imel rad, pa me ni bilo več blizu. Kaj bi hodil, ko sem vedel, da bi bil samo v nadlego! Pa sem živel sam zase in sem iskal utehe v pijači.

*

Mesec je posijal tako nenadoma, da sva se skoro oba prestrašila. Duplina, ki je vladala v njej tema kakor v rogu, je dobila preko listja medlo svetel in osti podoben žarek. Zunaj se je razlivala med debli in tuintam po mahovitih tleh vodena in mokrozelená svetloba, ki se je neprenehoma zibala in gibala in bila slična prosojni in nekako čarobni megli.

Zdaj ni zunaj več deževalo; samo še kaplje, ki so se ocejale z mokrih vej in mokrega listja, so kapale mestoma in pomalem na gozdna tla in se tuintam svetlikale kakor nekakšni bleščeči drobci svetlobe same. Prijetno bi bilo, da niso kričali skovirji s svojimi odurnimi in

plašnimi klici, da so molčali čuki, ki so se lovili in podili kar trumoma okoli votline.

Tisti notranji nemir, posledica nenadnega mladostnega navdušenja, ki se me je bilo med popotnikovim pripovedovanjem polotilo, se je neopazno izgubil in kakor pretočil v mirno in nekoliko sentimentalno razpoloženje. Sanjal bi bil, kar sanjal noč in dan in naprej in naprej in užival tako tisto srečo, ki sem jo hotel imeti in ktere bi mi moje življenje ne moglo dati. Ej! Kako bi mlad človek živel, ko bi ne bilo na svetu sanj, kdo bi tešil njegovo hrepenenje, ki napolnjuje mlado dušo in preplavlja ob svoji uri duha kakor viharo morje bregove?

Že sva skupaj, Hrizantema, že se vrši svatba, že je veselja pri nas kakor vode v oceanu. Umetnik sem jaz, imeniten fant, da gre moja slava po svetu kakor vetrovi. Kje so ljudje, ki ne poznajo mojega imena, kje je dekle, ki se ob samotnem času še ni mudilo za trenotek v svojih mislih pri meni?! In sebe poglej, ki gre sloves o tvoji lepoti do devete dežele! Truma snubcev umira zavisti in ljubezni, ker je današnji dan najina sreča tako ogromna!

Svatujemo, vam pravim, pojemo si pesmi in se ljubimo kakor bratje. Ponos je v srcih in ne napuh, dobrohotnost v dušah in ne zavist in škodoželjnost. Hej, moji svatje, moji rojaki, ti so z menoj kakor poštenost z resnico! Ti čuvajo mojo srečo kakor angeli dobre otroke, ti

imajo veselje nad njo kakor mati nad dobrimi sinovi. Kako zvene kozarci, kako se peni vino, ki ga je izmedilo južno sonce! Dobro nam, bratci, pijmo in veselimo se, rajajmo s tovarišicami, ki cveto kakor vztočne rože!

Glejte, kako lepe so sanje, kako potrebne so bile zame v tistih časih, ko je bilo moje hrepenenje tako veliko in visoko in moje življenje tako revno, da je ravnalo z menoj slabše kakor z beračem. Tako se je godilo, da je živel telo v bednem in vsakdanjem svetu, duša pa je prebivala v drugem, ki je poln bogastva in sreče in kamor ne more telo nikoli za njo. Tukaj siromaštvo in skrb, tam zakladi in brezbriznost, tukaj žalost in solze, tam veselje in smeh, tukaj raztrgana pastirica, tam svilena Hrizan-tema, kraljica srečnega srca.

Tudi tisto noč je bilo tako. Duša je svatovala z grajsko gospodično, telo pa je ždelo sredi revnega brloga tik zapuščenega in nesrečnega popotnika, ki je šumel in se pretezaval zdaj po listju in se jezil nad svojo krivično usodo.

»Če se tole premisli,« — je poudarjal — »kaj sem pravzaprav hotel od življenja! Dekle, siromašno dekle, pa mi ga ni dalo!«

Jaz sem molčal. Komaj sem ga slišal, ko sem še živel v svojih sanjah, v tistih mladostnih in bahatih, ki se množe in kopičijo kakor oblaki ob nevihti.

»Če si želi berač bogastva, če si želi pastir grofice, ti tako rečem, da sta oba nespametna. Kam bo prišel tisti, ki se povzdiguje nad svoj stan? — Če pa hoče berač beračico in pastir pastirico, zakaj bi se ne zgodilo, kakor želita?!«

Popotnik, ki je prej ležal, se je dvignil, pomaknil skoro do roba dupline in obsedel tam miren in zamišljen. Lunini žarki so dosegali njegov obraz, ki je bil videti v njihovi svetlobi čudnomračen in slabovoljen. Oči so se zdele, kakor bi bile padle nekako nazaj v svoje koščene votline, se tam razširile in svetlikale kakor dva črna oglja. Redka ščetinasta brada je postala nenadoma še redkejša, močne, iz obraza štrleče kosti so se povzpele še dalje, in dozdevalo se je, kakor bi hotele prodreti kožo. In ko je pričel nadaljevati svoje pripovedovanje, je bil tudi njegov glas drugačen: votlo, skoro turobno je zvenel in včasih se je zdelo, kakor bi se hotel mahoma pretrgati, odkrhniti kakor trhlenina.

*

Ob tistem času, ko smo mi delali cesarsko cesto, so zidali blizu nas tam sredi ravnine veliko hišo, ki so ji rekli tovarna. Večja je od vsakega gradu in dimnik ima v sredini, tak dimnik, ti pravim, ki je višji od slehernega cerkvenega stolpa.

Mi smo bili dogradili cesarsko cesto, tam v dolini so dozidali tovarno. Pa se je pričelo govoriti, da bodo rabili tam veliko število delavcev in da jih bodo dobro plačali. In šli smo tja vsi po vrsti in se udinjali. Kam pa se naj bi potepli v svet, ko je bila prilika pred nosom? In tisto je tudi, da mora človek delati, dokler je živ!

Če sem pravičen, pa moram potrditi, da se mi ni go-dilo slabo. Delalo se je vse tako po malem, nikoli več, nikoli manj, ampak dan za dnem enako. In tudi zasluži-lo se je. Vsak dan toliko in toliko in do konca tedna se je nabralo več, kakor je bilo za potrebo.

Pa so tekla tako leta. Mesec za mesecem je minil, spomlad se je vrstila za zimo, poletje za spomladjo, jesen za poletjem, zima za jesenjo. Moji drugovi so se poženili, žene in otroke so imeli doma in so se z njimi motili. In tudi mene je prijelo včasih, da bi napravil po njihovem zgledu. Dekle bi izbral, oženil se in si tako preskrbel svoj dom. In vse drugače bi bilo. Kadar bi prišel z dela, pa bi mi ne zazijala nasproti vlažna podstrešna izba, živi ljudje bi me ogovorili in se me razveselili. Žena bi mi pravila toinono, otroci bi mi plezali po kolenih in se igrali z mojimi rokami. Mislil sem tako tuintam in ko sem začel v mislih izbirati in iskati tisto dekle, ki bi bilo zame, pa je stopila pred oči Marijanka. In vsega je bilo konec: kar nekaj težkega mi je leglo na prsi, v gostilno sem šel in

sem pil. Kaj pa naj bi storil? Ali naj bi jokal, kakor delajo ženske?

Najslabše se mi je godilo, kadar so bili v deželi prazniki. Božič recimo, Velika noč, ko tiči vsak človek med svojimi ljudmi in se med njimi gosti in raduje. Pa ti je to pred očmi in vidiš, da si sam in da nimaš tistega, ki bi ga rad imel pri sebi. In ti gre vse tako po spominu naprej: kako bi lahko bilo, kako bi se lahko toinono predrugačilo, pa veš, da ne bo nikoli tako. Sanje!

Glej, in lansko Veliko noč — na veliki petek je bilo, kakor mi je ostalo dobro v spominu — mi je postalo posebno dolgčas. Sam sebi sem bil napoti, nisem vedel, kam bi se odpravil, na nobenem kraju nisem mogel prebivati.

Ob treh popoldne smo končali z delom, pred tovarno sem se ustavil in premišljal, kam bi se napotil. Domov ne bi bil šel za nobeno ceno. Moja podstrešna izba mi je stala taka pred očmi kakor mrtvašnica: tak vlažen vonj se širi po njej, tako mračna je in ravnotako zapuščena in odurna. V gostilno sem stopil, pa tudi tam nisem mogel ostati. Nekaj se je prebudilo v meni, ni mi dalo miru in me je gnalo dalje od kraja do kraja.

Prijazno sonce je sijalo zunaj, čisto mehko in spomladansko. Ceste so bile suhe in po gozdnih obronkih in po grmovju so že cvetele prve spomladanske rože: vijolice, trobentice, zvončki in žafran. In kar čutiti je

bilo, kako se vse pomlaja, kako se prebuja novo življenje in sili na vseh koncih in krajih iz tal.

Že sem bil onstran vasi, kjer sem stanoval, premišljeval sem semintja in naglo sem hodil, kakor bi se mi mudilo. Tuintam sem srečal dekle in fanta, skupaj sta šla in za roke sta se držala. Srečna sta bila, kar na obrazu se jima je poznalo. Ej, lepa je mladost, če jo imaš s kom uživati. Če ti pa poteka samemu, pa je tako, kakor bi je ne bilo.

Hodim tako zunaj, večeri se počasi, sonca že ni več na nebu, večerna stran se sveti v rdeči svetlobi, mrak se plazi počasi po tleh in se boljinbolj gosti. Fantje pojo nekje blizu, dekliško petje se čuje odnekod, onstran klanca poka voznik s svojim bičem in žvižga vmes vesele pesem. Vse križem se meša po ozračju, glas sili v glas, in se ti zdi kakor bi imel vsak svoje peroti, drug v drugega bi se zaganjal in se ubijal in gubil.

Naglo se gosti mrak, že se prikazujejo po nebu zvezde, čisto drobne so in kakor iz srebra izrezane, neprenehoma se tresejo in trepečejo, kakor bi se igrali z njimi rahli vetrovi. Luna vzide izza gor, preko ceste ležejo dolge sence golega drevja, ki raste ob cesti in pričinja poganjati zeleno brstje. Spodaj, kjer zavije cesta preko doline, pošumeva reka, včasih tiše, včasih glasneje, včasih utihne, kakor bi se ustavila in se hotela malo pomuditi sredi te spomladanske noči.

Hodim tako, pridem do mostu, ki se spenja sredi doline preko reke, gledam skozi mrak, gledam in napenjam oči, pa se mi zdi, da se v sredini ob leseni ograji nekaj premika in giblje. Stopim v tisto smer, se približam in ogovorim.

»Zgodaj je še,« — se oglasim, — »pa že diši po spomladi. Dobro je letos, hvala Bogu! Zima kratka in mehka in tudi leto se je lepo pokazalo!«

Ženska je, šibka stvar, črno oblečena, črno ruto ima na glavi in otroka v naročju. Stran ima obrnjen obraz: ne poznam je. Pa izpregovori in vse je jasno. Kdo bi si bil mislil? Marijanka stoji ob mostni ograji, z otrokom v naročju stoji in ob večernem času in gleda v reko, ki pod njo pošumeva in hiti dalje.

»Kaj si prišla, kaj stojiš tukaj, kako se ti godi?«

Razveselil sem se je, kakor otrok strica, ki se vrne z darovi obložen iz bogate Amerike. Kdaj je že nisem videl!

»Kaj delaš, kako si zadovoljna? Pa hčerko imaš, pokaži mi jo, ko vem, da je lepa! Mati je lepa, pa je še hčerka taka kakor mati!«

Prijazno tako govorim, Marijanka pa gleda v tla in se ne gane. In ko obrne glavo proti meni, vidim, da je njen obraz bled, kakor bi ga izklesal iz kamena.

»Slabo izgledaš,« — poskrbim ljubeznivo, — »si se čez zimo prehladila, pa te je izdelala bolezen! A tako ti

rečem, da je spomlad dober zdravnik, Naenkrat ti spravi bolnika na noge in tako ga pozdravi, da je bolj zdrav po bolezni kakor pred njo!«

In šele takrat se je oglasila s tako tihim in obupanim glasom, da sem jo komaj razumel.

»V vodo bom skočila!«

»Glej jo,« — se prestrašim, — »glej jo neumnico, kaj ji pride na pamet! Življenje je dar božji, najžlahtnejši dar božji, pa bi ga človek metal od sebe kakor piškav oreh?! Še mravlja se boji smrti, ki je majhna in ne more imeti dosti pameti, pa bi človek silil sam vanjo, ki je zares pameten!«

»Pomisli,« — je pričela praviti — »le ti pomisli! Gašparin je šel, kar tebi nič, meni nič in bogvekam. Zjutraj sem vstala, pa ga ni bilo. In mene in otroka je pustil; kar tako je oba pustil, brez vsega in v revščini!«

»Vidiš,« — sem rekel, — »vidiš: prišlo je na moje. Zdaj se je izkazalo: kaj bo kristjan tako zapustil ženo in otroka, kaj bo kristjan tako prelomil zakrament svetega zakona? Cigan pa dela, kakor mu pade v neumne možgane; vere ima toliko, kakor koza ob jaslih; tisto je pa tudi res, da brezverec ne pozna zakramentov!«

Smilila se mi je; ko je posijal mesec, sem videl njene oči, pa so bile vse rdeče in zajokane.

»In nekdo mi je povedal,« — je pripovedovala še dalje, — »nekdo je dejal, da ga je srečal na cesti onstran

vasi. S tisto deklo je šel, ki je služila v župnišču, s tisto črno, ki ji je bilo ime Katra. Tudi ona je izginila ravno tisto noč!«

»Zdaj pa boš natanko spoznala,« — sem ji odgovoril jaz. »Zdaj smo pa skupaj. Natanko tako je, kakor sem rekel: cigan je in zato je napravil kakor cigan. S kom pa bo živel cigan kakor s ciganom?! Vidiš, le poslušaj! Tista Katra — dobro jo poznam, še boljše kakor tebe! — tista Katra je ciganskega rodu tako gotovo, kakor stoji — va midva zdaj tukajle na tem mostu! Dodobra vse vem: le poslušaj! Nje oče je tisti stari cigan, ki nosi cesarsko brado in se piše Brajdič. Železo kuje, vile in vilice nosi po vaseh in jih prodaja. Njena mati pa je tista, ki smo ji rekli Biga in ki je kradla kakor sraka. Natanko vse vem: le počakaj! Bigo so zaprli zaradi tatvine, Brajdič, ki je bil ravno tak, je odnesel pete, starejši otroci so šli po svojih potih, tisto pa, ki je bilo najmlajše in je še hodilo z materjo okoli, se je potepalo samo po naši vasi, jokalo od hiše do hiše in bilo vsem skupaj v nadlego. Branil se ga je pa vsak, ker je bilo ciganče, in tako ni nikoli za drugo pri hiši, kakor za škodo. Krade kakor sraka, pa za nobeno delo ni, ker je leno kakor mačka na soncu. No, človek je pa vendar bilo tudi tisto ciganče, ki je jokalo okrog hiš, in zato so ga poklicali v župnišče in tam se je motovilo sredi poslov in doraslo v tisto Katro, o kateri pripoveduješ. Ciganka ona, cigan Gašparin, pa sta se do-

menila in sta jo pobrala. Cigan ne more prebivati pod streho, pa je zastonj! Pod brezo — tam je za cigana, pa ob ognju, pa ob ukradeni gnjati!«

Sedla je ob ograji na tla in tako sem videl otroka, ki je spal v njenem naročju in bil tako lep kakor angelček.

»Jaz pa mislim,« — je pričela Marijanka vnovič in nekako zamišljeno — »mislim, da ni tako. Ciganka Katra je šla svojo pot in Gašparin svojo. On me ni pustil zaradi dekle Katre, on se je zato odpravil, ker me ni imel rad. Če se dobro pomisli, pa mu ni mogoče zameriti. Jaz sem pa vseeno reva. Kam pa naj grem? Domov ne morem: zapodili bi me. Kar si hotela, to pa imaš — bi dejali. Najprej so privolili k poroki, nazadnje pa so branili na vso moč. Na Kukmaki sem se poročila, pa nisem smela več domov. In zdaj smem še manj, ko je prišlo na njihovo. In drugam tudi nimam kam. Otrok pa hoče jesti in jaz tudi. In oblečena morava biti oba!«

Hudo obupana je bila in jaz sem jo še rajši imel, ko je bila nesrečna in zapuščena. Smilila se mi je, kako se mi ne bi? Pa mi je padlo tako v glavo, kakor sem povedal.

»Sobo imam doma,« — sem ji ponudil, — »in kuhinjo tudi. Pa je zapuščena, ker nimam ženske in si sam nikoli ne kuham. Če ti je všeč, pa pojdi k meni in bova živela, kakor boš sama hotela. V tovarni delam in dobro zaslužim. Denar ti bom dajal, pa boš kupovala po svoji volji.«

Molčala je, mislila nekaj časa in se ozrla nazadnje name z začudenim in bledim obrazom.

»Midva nisva poročena, jaz sem žena tujega moža; kaj bodo rekli ljudje?«

»Nič ne bodo rekli!« — sem ji odgovoril. »Kaj pa naj rečejo? Koliko delavcev živi tako, pa se nihče zanje ne zmeni! Kaj pa koga briga?! In tisto je tudi! Kaj si ti kriva, če te je mož kar na lepem zapustil kakor potepuh poštenost? Kaj nimaš zato več pravice do življenja, če te je eden dodobrega ogoljufal za samski stan? Pa še živa naj bi šla zaradi tega v zemljo, ali pa v vodo skočila kakor brezverec? — Le tole vse dobro premisli, pa boš videla, da je prav. Tako je in nič drugače. Za kogar ni, pa si naj pomaga!«

Zopet je mislila in mislila in se ozrla nazadnje zamišljena vame.

»In otroka imam,« — je izpregovorila — »Marijanko imam!«

»Le imej jo,« — sem dejal, — »kar imej jo! Tam bo kakor jaz in ti in če imam tebe rad, bom imel tudi njo, ki je iz tebe rojena in tvoja hči!«

Takole, vidiš, se je prigodilo, pa sem pripeljal na veliki petek zvečer domov ženo in otroka. Lepo in veselo Veliko noč sem praznoval, že od otročjih let nisem obhajal take. Vse sem preskrbel: pohištvo, posodo, obleko in kar je bilo treba. Marijanka je kuhala in gospodinjala, jaz

sem delal v tovarni in služil denar, otrok pa je rasel, od dne do dne je bil lepši in vedno bolj kratkočasen. Kadar sem prišel iz tovarne, se mi je spel po kolenih gor v naročje, vlekel me je za brke in če drugega ni imel, je izgovarjal moje ime in priimek in se smejal kakor grlica.

»Boštjan, Bošt-jan Cim-bas, Cim-cim-bas!«

Tri leta je bil star in tak je bil kakor živa igrača.

Poglej! Pa le ni bilo še vse tako, kakor sem hotel. Marijanka je bila dobra z menoj, preprijazna je bila, pa jaz, ki sem jo imel hudo rad, sem le opazil včasih, da ni z njo vse tako, kakor bi moralo biti s tako žensko, ki ima vsega za potrebo in je zadovoljna.

Nekoč sem prišel malo prej iz tovarne, pa sem jo našel, ko je sedela tik okna, držala robec v roki in so ji stale še vse solze po licih.

»Kaj pa je?« sem jo vprašal, ker me je res skrbelo.

»Otrok me jezi!« — je dejala, a sem takoj vedel, da se je izgovorila. Tam poleg nje na tleh je sedela mala Marijanka, in ko je slišala njene besede, je pogledala z začudenimi očmi vame in zmajala svojo kodravo glavico.

»Saj ni res,« — je rekla. »Saj sem pridna!«

Izgovorila se je: bogvekod so hodile njene misli.

In parkrat ponoči je bilo, ko sem se slučajno prebudil in pogledal okoli sebe. Videl sem jo, kako je sedela na svoji postelji, upirala komolce v kolena, oprijemala lica z dlanmi in strmela v temo.

»Kaj ti je?« — sem jo vprašal, pa se je vselej izgovorila.

»Glava me boli!« — je rekla.

»Pa bi šla k zdravniku!« — sem ji svetoval. »Nalašč za naše družine in za nas je nastavljen, kar k njemu bi stopila, pa bi te pozdravil!«

Pa ni šla, ker je ni bolela glava.

In nekoč — v jeseni je bilo — je prišlo v hišo neko pismo, in Marijanka, ki ni znala čitati, ga je dala meni, ki sem izurjen v čitanju in tudi pisanju.

Pogledam naslov — nanjo je naslovljeno — odpečatim, razganem in berem, kakor je bilo zapisano.

»Draga žena!« — tako je stalo na vrhu in takoj sem vedel, za kaj se gre. Trda mu prede — sem si mislil — ve, da je ženska neumna, pa jo prosjači za denar! — »Draga žena!« — sem pričel še enkrat in bral dalje. »Jaz, ki pišem to pismo, te ne poznam, ampak tisti, ki stoji tik mene, pravi, da je tvoj mož, in mi narekuje besedo za besedo. Tako govori: Vsak človek ima svojega slabega duha, ki ga vedno obrača k zlu. Ti ga imaš in tudi jaz ga imam. Premotil me je in zamamil, da sem pustil tebe, svojo pošteno ženo, in otroka s teboj, pa sem šel, kamor se mi je hotelo. Bog pa, ki je pravičen sodnik, me je kaznoval tako, da se mi prav slabo godi. In tudi vest me je pričela peči in hudo rad bi popravil tisto, kar sem zagrešil: vrnil bi se k tebi, pa ne morem, ker me bole noge

in so mi zelo zatekle, da ne zmorejo dolge hoje. Če si mi pa še zvesta in imaš toliko denarja — dva popirja bi bila komaj — pa mi pošlji! Pripeljal se bom in bomo zopet lepo skupaj v božjem imenu božičevali. — Te pozdravlja čez hribe in doline Tvoj zvesti zakonski mož Gašparin.«

Takole je bilo tisto pismo, desetkrat sem ga prebral — zato ga imam tako dobro v spominu — pa se mi je vedno zdelo bolj cigansko in pretkano.

»Vrag ne zna tako lagati in goljufati,« sem pripovedoval Marijanki, — »ne zna, ti pravim, kakor ta Gašparin! Denarja bi rad, ker mu trda prede, pa nič drugega! Le pošlji mu, pa ga še bolj gotovo ne boš nikoli videla!«

Marijanka je molčala, ne tako, ne tako se ni izrazila, jemalo jo je pa kar vidoma! Vsak dan je bila bolj bleda, vsak dan bolj suha, tako se je zdelo, kakor bi kdo strgal z nje meso na živem. Nazadnje je hodila že kakor mrlič po sobi: sama kost in sama koža. In nekega večera sem jo vprašal, kako in kaj.

»Natanko po srcu mi povej!« — sem rekel. »Poznaš me, da sem dober človek in da bom storil vse, samo da ti bo pomagano!«

Pa je padla nenadoma pred me na kolena in je zajokala.

»Kar povej,« — sem jo bodril. »Obljubim, da bom storil natanko po tvojih željah.«

In takrat je povzdignila roke proti meni in je zaprosila z ihtočim glasom.

»Pošlji Gašparinu, da se bo mogel vrniti!«

Nič nisem rekel, dal sem ji pa na mestu. In tista moja lastnost, ki mi je hodila včasih dobro, največkrat pa slabo, tista lastnost, da nisem obupal do zadnjega in sem že takrat, kadar je bilo že res vse izgubljeno, še vedno kje iztaknil iskrico upanja, tista se je tudi ob tej priliki zopet izkazala. Njega tako ne bo! — sem si mislil. Naj mu pošlje še tisti denar, naj še zadnjikrat poizkusi, kako je z njim.

Poslala je, pa ni bilo ne odgovora, ne Gašparina. Ble-da je hodila okoli, vselej planila po koncu, kadar je prihajal kdo zunaj po stopnjicah, vselej vsa zardela in se preplašila, kadar so se začuli po veži koraki, prečula vse noči, vstajala sredi njih, hodila po sobi in se vznemirjala kakor jeseni ujeta ptica, ki je namenjena na jug.

Bilo pa je, kakor sem povedal: pismo in Gašparin — oboje je izostalo.

In ko sva sedela tako neko popoldne — nedelja je bila, zunaj je padal sneg — ko sva tako sama sedela v sobi, sem vzel prvič po dolgem času v misel Gašparina.

»Nič ne bo!« — sem dejal. »Ne pisma, ne Gašparina. Zdaj pa vendar lahko spoznaš, da je z njim natanko tako, kakor sem ti jaz pravil. Pozabi nanj, pa moja bodi! Saj bi te rad poročil, pa ne morem, ker imaš moža, ki je

cigan in cigan ima tako življenje kakor trakulja: samo da mu glave ne zdrobiš, pa se ti izliže iz vsake bolezni! Sto let bo živel!«

Glej! Res je! Prav do takrat sva živela kakor brat in sestra.

»Kaj bi drugače!« — sem govoril. »Saj sama vidiš, da je tako zate in zame najbolje!«

In prijel sem jo okoli pasa in jo posadil v svoje naročje.

»Pa se je ujela ptica v gajbo!« — sem se ji smejal, vesel sem bil in božal sem jo po licih.

No, vidiš! Pa se je dogodilo tisto, česar ne pričakuješ ti in na kar tudi jaz nisem bil pripravljen: opoldne sem prišel iz tovarne, pa nisem našel ne nje, ne otroka. Povsod sem iskal, mislil tako in tako, a vse je bilo zaman. Nazadnje — čez tri dni — se je šele po pravici izkazalo: dve utopljenki so potegnili iz reke, ena je bila Marijanka, ena pa njena hči.

*

Zunaj se je že danilo. Rahla, nekako meglena svetloba je silila v duplino in se širila zunaj med drevesnimi debli in grmi po gozdnih tleh, tuintam se je že oglasila živahna ptica z veselim in svežim glasom, kakor bi budila tovarišice.

Popotnik je umolknil, meni so se pričele zapirati trepalnice same od sebe, iztegnil sem se vznak po listju in sem zaspal in zasanjal. Lepe sanje sem imel, grajska gospodična je priplavala k meni in je stala pred menoj kakor angel. Rahlo tančico je imela na sebi, bele rože v zlatih laseh, zadaj so ji segala nad ramo snežena in bleščeča krila in se dotikala spodaj zemlje. To ni bilo v votlini, to je bilo v takem kraju, ki ga ni na svetu. Zlate in srebrne rože so rastle naokrog, zlati sadovi so viseli po srebrnem drevju, namesto ptic in metuljev so letali po zraku angeli s takimi dolgimi in snežnimi in bleščečimi krili, kakor jih je imela Hrizantema. In prijazen veter so delali z njimi, ki je božal lice kakor balzam, kakor vonjave čarobnega cvetja.

Ko sem se zjutraj prebudil, je sedel popotnik še vedno sključen in zamišljen tik mene. Slišal je moj šum po listju, dvignil je glavo od kolen in izpregovoril je polahko in skoro hripavo.

»Pa mi še ti kaj povej!« — je rekel. »Pa še ti pripoveduj!«

Videlo se je po glasu, da ne pričakuje moje povesti. Kaj bi mu naj tudi pravil? Ali to o grajski gospodični, ki sem mislil nanjo v svojih samotnih urah? Smejal bi se mi, ker je vse skupaj kakor pajčevina: sanje, hrepenenje brez smisla.

»Ne vem!« — sem mu odgovoril. »Mlad sem še, malo sem še doživel.«

Še predno je vstalo sonce sva odhajala. On je pravil, da je namenjen na Kočevsko.

»Nisem več v tistem kraju,« — je govoril, — »če bi me tudi priklenili z verigami. Iztrgal bi se! Kako bi pa živel tam, te vprašam? Vse me spominja nanjo in spomini me mučijo in trpinčijo. Tam sva z Marijanko stanovala, tam sva včasih hodila, tam je reka, no vidiš — reka! Na Kočevsko grem v tako tovarno, kakor je tista pri nas. V pis-mih sem se pogodil in jutri bom nastopil delo.«

Hodila sva skupaj do Grosuplja in tam sva se poslovila.

»Če boš kdaj zabredel v take zadeve,« — mi je za slovo svetoval — »pa se jih poizkusi kmalu iznebiti. Če se boš prej iz njih izmotal, bolje bo zate, in če boš bolj uravnaval vlakna, bolj bodo zapleteni vozli. Kar naglo napravi konec in pojdi iz tistega kraja. Dobro je tako! Pa nič ne verjemi življenju! Kadar boš imel že vse v rokah, še vedno misli, da nimaš ničesar! Sreča se izmuzne iz rok kakor riba. In sede pred te na tla, in ko jo hočeš pri-jeti, odleti kakor ptica!«

Stala sva na križpotju: ena cesta je držala proti Ljubljani, druga na kočevsko stran.

»Še ime mi povej, da bom vedel, s kom sem se pečal!« — je rekel in mi segel v roko.

»Hejlek mi pravijo,« — sem odgovoril, — »in god obhajam na dan sv. Mihela, vsako leto devetindvajsetega kimavca; pišem se pa Potokar.«

»Pa srečno!« — je dejal in mi stresel desnico.

Gledal sem za njim, ko je korakal po kočevski cesti, visok in močan kakor je bil, prekladal težke in močne noge kakor dva grčava štor, se zibal s čokatim životom z desne na levo in se opiral pri hoji na debelo popotno palico.

Jaz sem hitel proti Ljubljani in še predpoldnem sem hodil po njenih cestah. Velika je, daleč večja kakor vas, ni čudno, če se izgubi sredi nje tujec. Pa so tam ljudje, ki ga najdejo in pošljejo tja, odkoder se je priklatil. Mene, ki sem zašel sredi cest in ulic in nisem vedel ne naprej, ne nazaj, so vozili in izročili domačemu županu, očetu Modrijanu, in oče Modrijan me je prijel za rokav in vlekel domov. Doma so me kregali, topli zato in zato.

Od takrat se je vse izpremenilo. Življenje je mračnejše, mnogo težavnejše, kakor je bilo. Sanj ni več, grajska gospodična se je omožila. Prišel je debeluh s palec debelo zlato verižico, ki se je cepila sredi prsi v dva cepa. Glavo je imel kakor stožec, lica, kakor bi mu jih kdo napihnil, trebuh kakor boben. Šla je z njim, in ko se je čez leto dni vrnila, mu je bila enaka. Videl sem jo in pozbil. Vse mine na svetu, pa je tudi to minilo.

No, prav!

Anžiček

Anžiček zdeha, sedi na listju v kotu hleva, se praska z desnico po glavi in meče od sebe kose suhih listov, ki so se zapletli ponoči v njegove sive dolge in kuštrave lase, strmi proti majhnemu zamreženemu oknu in izkuša, da bi se razgledal. Zunaj zvoni, nekje blizu hleva kliče nekdo nekoga, petje petelinov se razlega vsekrižem.

»Ahà!« — pravi. »Že vemo! K dnevu zvoni. Pa sosed vpije nad hlapcem. Naj vpije!«

Anžiček na široko zazdeha, stisne pest in se drgne z njo po prsih, levo nogo skrči v kolenu, desne ne more, ker mu je odrevenela. Pred davnim časom, ko je služil za hlapca pri Klinežu, pri tistem Klinežu, ki je bogat in je zdaj za župana, takrat se je ulomila pod njim stara lestev. Mrvo je ulagal v kozolec, pa je počila lestev v sredini. Padel je, visoko padel in si zlomil nogo. Povezali so mu jo najprej kmetje, trdo povezali, da se mu je zdelo, kakor bi hodile po njej mravlje v procesijah in brez prestanka navzgor in navzdol. Pozneje je prišla konjederka, debela mati Štefula iz Kačje ridi, in tako povedala in dokazala, da je bilo vse narobe.

Razvezala je nogo, namazala jo s salom, potresla s suhim pelinovim listjem in jo vnovič naravnala in povezala. Nazadnje je prišel še padar, ko ga je prinesla iz bližnjega trga pot mimo, z glavo je pomajal, na desno koleno je pokleknil in storil kakor vsi drugi: razvezal, naravnal in povezal. Pa se je izkazalo, da je bilo vse napak: noga se je pozdravila, ampak ostala je trda kakor grča. Ne v kolenu, ne v gležnju se ni nikoli več upognila.

Anžiček si pomaga z rokama po listju do jasli, tam se oprime in dvigne pokoncu. Parkrat se otresne, da odpadejo listi, ki se drže njegove oguljene in zakrpane obleke, dvakrat zaporedoma zazdeha, da mu stopijo solze v oči, obrne se h kravi, ki leži za njegovim hrbtom in jo buši z odrevenelo nogo v stegno.

»Pa naj vstanejo, gospa, pa se naj dvignejo!«

Mirno ukazuje, se iztegne do police ob oknu in vzame z nje star srednjevelik in zaprašen lonček.

»Ali so že pokoncu, gospa?« — vpraša, odpihuje prah z lonca, potegne izpod jasli stol, sede h kravi in molze. »No, tako je. Pa bomo zajtrkovali, pa se bomo odpravili po poslu. Na božjo pot k zagorski materi božji na proščenje! Dobro mleko imaš, sivka, Bog ti daj zdravje! Dobro diši, ne bo napravilo želodcu škode!«

Anžiček molze, govori semintja, gleda v lonec, in ko vidi, da je poln, vstane in pije. Velika junica, ki je privezana ob nasprotni steni, se ozre vanj in zamuka.

»Kaj pa vam ni všeč, gospodična?« — vpraša Anžiček, dvigne stol, ga nese nazaj pod jasli in položi prazni lonec na polico pod oknom. »Kako bi želeli, gospodična, a? No, bo že Bog dal! Letos telica, drugo leto krava s teletom in če ne, bo pa mesar povedal, kako in kaj. Tako je na svetu, gospodična!«

Govori, gleda zadovoljno okoli sebe, vzame klobuk, ki leži v jaslih, udari z njim ob koleno in ga posadi na glavo, poišče palico, ki sloni v temnem kotu ob steni, odpira vrata, jih zapira za seboj in odšepa po cesti.

Lepo poletno jutro plava nad krajino. Sonce se že dviga nad vzhodnimi gorskimi vrhovi, že se smeje po dozorevajočem in zlatem žitu, veselo obseva cesto, da je še belejša in mikavnejša. Nikjer ni človeka, samo škrjanec žgoli v zraku, divji zajec beži z njive v gozdno goščavo, lisica laja nekje zgoraj v šumi, kakor bi se pritoževala nad slabim plenom minule noči.

Anžiček šepa po cesti naprej, se opira ob debelo na široko ukrivljeno palico, zmajuje z glavo in sam sebi pripoveduje.

»Ne pojde tako,« — pravi, — »ne pojde! Danes je torek — res je! Povejmo po pravici: en sam dan med torkom in nedeljo, to je ponedeljek. Pa pogledjmo, koliko je

v žepu! Pa ni potrebno, ker vemo: nič ni! V nedeljo pa je bilo devet grošev! Kam je prešlo devet grošev? Ne pojde tako!«

Anžiček zmaja odločno z glavo in udari s palico ob tla.

»Žganje — to je hudiman! Če ga izpiješ kozarček, pa je ravno tako, kakor bi se vragu zapisal: še devet jih nagneš, pa šele žejo začutiš. Kakor bi ti natresli ob rojstvu žaganja v glavo! Pa imaš pamet — hvala Bogu!«

Ustavi se, odkrije, prekriža, v desni hlačni žep poseže, privleče iz njega molek z debelimi črnimi jagodami, na kanton sede, odrevenelo nogo iztegne od sebe, klobuk stisne narobe med kolena in prične moliti. Po klancu navzdol drči svetel koleselj, priropota mimo, Anžiček dvigne odrevenelo nogo še više, roke iztegne s klobukom od sebe in ujame groš, ki mu ga vrže z vozička debela in gosposka ženska. Posedi še malo, gleda za vozom, vstaja počasi in gre naprej.

»Tako,«, — pravi, — »s temle grošem pričnemo. Nič več hlev in krave in listje, ampak izba, ki je napravljena za ljudi! Hemterem! Kaj berači niso ljudje?!«

Od desne strani, odkoder teče deželna cesta in se križa s cesarsko, prihaja tropa romarjev in romaric, ki pojo z zavlečenimi in nekako žalobnimi glasovi nabožno pesem.

Anžiček pozna vse, ustavi se in čaka.

»Bog daj srečo in mati Marija, romarji iz Jurjevega!«

Pozdravi, pristopi k zadnjemu paru, odpira usta, poje in čudno pači obraz. Njegov glas je visok, neprijetno zveni in reže v uho in lahko ga je poznati sredi množice drugih višjih in nižjih.

*»Na goro v Marije imenu
nas prikliče glasni zvon.
Tamkaj padem na koleno
pred device svetli tron.«*

Anžiček se ozre nazaj, se ustavi in preneha peti. Iz daljave spozna berača, ki se bliža po cesti s sivo malho preko rame, na kanton sede in ga čaka. Romarji odidejo, zavijejo po klancu, izginejo za ovinkom, njihovo petje se še čuje, mnogo tišje in bolj žalostno se zdi. Berač pride po cesti mimo, težko gre in gleda v drugo stran.

»Pozdravljen!« — zakliče Anžiček in prasne s palico po pesku.

Berač gleda stran, kakor bi ne slišal.

»Živio!« — zakriči Anžiček in prasne glasneje s palico po tleh.

Berač gre svojo pot, ne ozre se, Anžiček vstane, s palico si pomaga naglo dalje, ko je dovolj blizu, jo iztegne od sebe in doseže z njeno kljuko beračevo nogo. Berač pade, skoči na noge, rdi v suhi in ploščati obraz, maha okrog sebe z rokama in jeclja nerazumljive besede.

Anžiček stoji pred njim, gleda vanj in se nalahko smehlja.

»Na zdravje, prijatelj!« — govori. »Zakaj se pa ne okreneš, če te dober človek pozdravi? Kaj pa mahaš okrog sebe in jecljaš, kakor bi bil mutast? — Kajpada! Takole misliš: ljudem se boš smilil, ker bodo mislili, da si nem! Pa denarja se boš nalezal, kakor pijavka krvi, če jo postaviš krčmarici na bedro. Pa ne bo nič! Tako ti povem: še nikoli nisem bil za goljufijo! S teboj grem, pa ljudem bom povedal, da jih goljufaš!«

Tuji berač se še huje razkači, nenadoma sname malho preko glave z rame in prične z njo mahati po Anžičku.

»Lepa je ta!« — govori Anžiček in ga opleta s palico po nogah. »Goljuf si, zraven pa še norec! Na božjo pot gre, pa se tepe! Ko bi se vsaj nazajgrede tepel! Takrat bi bilo vseeno! Romarji prihajajo zadaj in te gledajo! Kdo ti bo pa kaj dal, a?

Anžiček govori in hiti švrkati s palico.

»Mutast nisi, mutast! Če bi ne slišal, bi se ne razkačil! Ampak tisto bi prej rekel, da imaš noge pohabljene! Tolčem in loputam, pa se vrtiš s svojo malho okoli mene, kakor bi ne čutil!«

Berač gori v lice, škrti z zobmi, obstoji na mestu in prične mahoma na ves glas zmerjati.

»Ahá!« — vzklikne Anžiček. — »Ahá! Zdaj sva pa skupaj! Le zmerjaj, pa oprti prazno malho in jo nesi, odkoder si se priklatil!«

Anžiček odšepa po cesti naprej, berač umolkne, postoji, stopi hitreje in dojde Anžička.

»Hočeš spravo?« — ga vpraša, kakor bi se šlo za kupčijo. Anžiček gleda stran in šepa dalje.

»Molči in pusti, da beračim po svoje, pa ti dam tretjino tistega, kar dobim!«

»Polovico!« — izpregovori skozi zobe Anžiček in gleda stran.

»Polovico!« — pritrdi berač in ponudi roko.

»Imaš kaj denarja?«

»Imam!«

»Žganjarna je za ovinkom. Tam boš plačal, pa se zгоди po tvoji volji!«

»Plačam!« — pritrdi berač in skupaj gresta proti žganjarni. Pred pragom se ozreta na desno in levo, naglo vstopita v zakajeno vežo in sedeta na črno klop za vrati. Anžiček obrne desno dlan navzgor, kazalec sključi v koleno in potrka ob mizo.

»He!« — zakliče oblastno, kakor bi bil on plačnik. Krčmar prileze po lestvi iz podstrejša, stopi pred pivca in govori o suši.

»Tako je!« — pritrdi Anžiček. »Samo nam ne škoduje suša, ki nič nimamo. Bo že Bog dal! Dve merici, bi

misli, prijatelj, kaj ne? Dve veliki merici — pa tropinovec naj bo znotraj!»

Krčmar oddide in se kmalu vrne s pijačo, Anžiček izpije v dušku, z levo roko drži paličino kljuko, desni komolec položi nanjo, brado nasloni med palec in kazalec, dvakrat mlaskne z jezikom in gleda proti sosеду. Ta pije počasi z nekakšnim spoštovanjem, se naslanja nazaj na steno in kroži po veži s svojimi rdečimi in z brezbarvnimi trepalnicami obrobjenimi očmi: najprej po levi steni navzgor, z nje preko stropa na desno steno in po njej na tla in zopet na levo.

»Zakaj pa si ti berač, kakšne vrste pa si?« — vpraša Anžiček. »Ali si takega stanu? Stari oče berač, oče berač, sin berač, sina sin berač, babe pa beračice! — Kaj ti pa manjka, kako si pa pohabljen?«

Sosed pokuša žganje in skomizne z ramama.

»Oha!« — odgovarja Anžiček namesto njega. »Že vemo: vroče ti je, če delaš! — Še eno merico bi ga, bi svetoval!«

Berač pogleda kakor bi se vzdramil in prikima.

Anžiček naroči vnovič žganja in govori naprej.

»No, vidiš! Jaz pa nisem bil vedno berač. Hlapec sem bil, vaški fant, pa sem padel z lestve in si nogo zlomil. Od takrat nisem za delo. Hemterem! Tako ti rečem, da sem kaj drugega doživel, kakor ti! Tudi dekleta sem imel: Podlipnikovo Tino, tisto, ki se je primožila h krč-

marju na zagorski božji poti in zdaj tam gospodinji. Videl jo boš!»

»Glej ga!« — izpregovori sosed in se začudi. »Kako pa je bilo?«

»Rada sva se imela; ponoči sem vasoval pri njej!«

»Kaj sta pa delala?«

Anžiček se zasmije in topotne z nogo ob tla.

»Tebe pa ni sveti duh obsenčil!« — pravi. »Kurje možgane moraš imeti! — No, veš kaj? Muhe sva lovila! Ona eno, jaz eno; takole od polnoči pa do jutra sva vse pogonobila, kar se jih je našlo čez dan v čumnati!«

»Kaj pa govoriš neumnosti!« — se zadere nanj berač z užaljenim glasom. »Kaj misliš, da jaz tebe poslušam? — Na to mislim, koliko se bo danes naprosilo.«

Anžiček pije, se briše z roko krog ust in mlaskne z jezikom.

»Že prav!« — pravi. »Polovica je moja. Če ne, pa nisi mutast!

»Pojdiva!« — pravi berač, ko vidi, da ni nikjer nikogar.

»Ti si pa iz tisočerih izbran!« — se nasmehne Anžiček. »Popihal bi jo, pa nič plačall Denar na mizo! Poznam krčmarja, pa mu ne mislim plačevati tistega, kar bi mu ti unesel!«

Anžiček potolče s palico ob tla, krčmar pride, berač potegne iz nedrija vrečico z vinarji, jih šteje po mizi, spravi nazaj, se dvigne izza mize, in oba odhajata.

Zunaj prihajajo po cesti navzgor romarji, trumoma gredo, nekateri molijo na glas, drugi prepevajo nabožne pesmi, tretji se razgovarjajo o čudežih in drugih božjih skrivnostih.

Sonce je že visoko, jako že pripeka, skoro žge v hrbet kakor plamen. Lep dan je, nebo je čisto in jasno kakor jezero, kadar je mirno, tuintam leti pod njim ptica, ki se zdi v višavi majhna kakor metulj. Na desno in levo leže po rebrih polja in njive, žanjice žde tuintam med rume-
nim žitom, rdeče rute na njihovih glavah so videti odda-
leč kakor veliki makovi cvetovi.

Anžiček šepa tik berača, oba molčita, razkrita sta in molke držita v rokah. Kadar ju doidejo romarji, stopita v stran, iztegneta sklenjene roke od sebe in nastavita klobuke. Anžiček prosi na glas »v imenu zagorske devi-
ce Marije«, tovariš jeclja, izpušča iz ust nerazumljive glasove in vije z glavo po zraku.

Okoli desete ure prideta na holm, sedeta v majhni razdalji v travo tik gladke peščene poti, ki vodi v cerkev, in vsak prosi po svoje. Anžiček kaže odrevenelo nogo, sosed je mutast. Romarji stopajo mimo in darujejo: ta več, drugi manj, kakor kdo more in kakršen je. Skopuh da malo, vedno manj kakor revež, ki je dobrega srca.

Zagorje je vas na holmu, ki gleda daleč po dolini. V sredini stoji cerkev zagorske Marije, ki slovi po daljnih in bližnjih krajih kot velika in čudodelna pomočnica,

okoli nje stoje v dvojnatem krogu hiše in za njimi spodaj po rebri navzdol leže polja. Po široki poti, ki se širi v kolobarju med cerkvijo in hišami, stoje danes šotori, večji in manjši in vsi beli. Sejmarji imajo pod njimi razloženo svojo kramo, tik nje stojijo, vabijo ljudi, ki hodijo radovedni mimo, ponujajo in hvalijo blago. Tudi žida ne manjka. Pred krčmo stoji na zaboji, rdečo ruto si je zavezal okrog glave, da ga vsakdo vidi, grd je, ker je suh in črn in krivonos, vpije, da ga je čuti skoro v cerkev.

»Janez!« — kriči — vsakemu moškemu pravi »Janez« — »Janez, poglej ta nož! Še nikoli nisi videl takega! Poglej to britev, Janez! Misliti si ne moreš, kako reže! Vidiš tukaj uhane iz čistega zlata, poglej tu prstan iz najimennitnejšega srebra, ki ga daš dekletu, da te bo rajše imelo, v božjem imenu ti dam še svinčnik in pero in rožnat papir, pa še rožico ti dam, ki nikoli ne zvane. — To vse skupaj, Janez — mislim, da ti je dal Bog pamet — za eno krono!«

Vse vrvi vsekrižem, sonce sije in zvonovi pojo jasno in veselo. Naenkrat je poldne, popoldne mineva naglo, romarji se razhajajo, sejmarji spravljajo svoje blago v velike lesene skrinje, podirajo šotore, jih nalagajo na voze, okrepčavajo se na prostem z jedjo in pijačo in odhajajo.

Anžiček še sedi v travi tik poti, prazno je vse okoli njega, k sosеду pogleda, vstane počasi in stopi k njemu.

»No,« — prične, skloni se in šepeče na uho. »Hemtem! Padalo ti je v klobuk kakor dež, kadar ga Bog da! Če pošteno ravnaš, nič ne dobiš, če pa goljufaš, pa je denarja kakor egiptovskih kobilic! — Kje bova delila?«

Odnekod se priklati za njun hrbet razcapan otrok, ždi zadaj, posluša in prične naekrat na ves glas kričati. »Glejte, glejte, ta pa ni mutast! Meni se, ni gluha, sliši!«

Anžiček zavihti palico nad otročajem, tovariš skoči s tal, teče za njim in kriči in jeca.

Anžiček pogleda naokoli, stopi do berača, ki stoji v travi, in prične iznova šepetati.

»Takole!« — šepeče. »V krčmo pojdeva, kjer je krčmarica tista, ki so ji rekli včasih Podlipnikova Tina. Zadaj za hišo je miza in klop, tja sedeva, razdeliva in se pokrepčava! Sama bova!«

Berač poravnava malho, ko gresta sredi ljudi, jeca in miga z rokami, kakor bi pripovedoval s prsti, čudno kima z glavo in prestopa, kakor bi bil ves nadložen.

Že oddaleč udarja na uho krik iz krčme, harmonika se čuje in rajanje mladih parov, ki se sučejo v živahnem plesu. Anžiček in tovariš gresta skozi vežo na dvorišče in sedeta tam v kot med hišo in skednjem.

»Sama sva,« — pravi Anžiček, — »deliva!«

Berač najprej vzdihne, posega počasi v žep in prinese iz njega pest bakra.

Anžiček gleda in se začudi.

»A — a?« — zine naširoko. »Samo tole da bi bilo?! Ne boš, ti beloglavec! Ne boš zastonj goljufal! Alo! Kje imaš pa groške? Še tiste na mizo!«

Berač vzdihne vnovič, poseže v drugi žep in prinese iz njega kupček niklja.

»Premalo!« — pravi Anžiček. »Pri žganjarju si jemal zjutraj denarje iz nekakšne vrečice; kje je pa tista?«

Berač gleda jezno predse, poseže v nedrije in privleče iz njega polno vrečico.

»Takole!« — pravi Anžiček. »Zdaj bova pa štela in delila!«

Dolgo štejeta, nato razdelita, in ko sta gotova, se pokaže na pragu krčmarica, kakor bi jo poklical. Lepa je, visoka, močna in še mlada. Zagorelega obraza je, oči ima velike in črne, lase svetlotemne, počesane po sredi in na obeh straneh čela lepo izpodkrožene, roke so do komolcev gole, polne so in okrogle, bujne grudi strepetavajo pod lahno poletno obleko kakor živo srebro.

Anžiček pogleda in veselo pozdravi.

»Pozdravljena, Tina!« — pravi. »Kako se pa imaš? Zdrava moraš biti, ko si tako lepo oblična in mislil bi, da se ti tudi boljše godi kakor nam, ki smo reveži!«

Krčmarica se ozre v kot in se zasmije: veselo, prostodušno.

»O — Anžiček! Glej ga!« — izpregovori. »Kaj bosta pa pila?«

Berač naroči žganja, Anžiček prikima, krčmarica pri-
nese in odide.

Sonce se pomika za gore, daljni vrhovi se svetijo v
rdeči luči, rahla sapica pridiha iz doline in šumlja po
listju sliv in breskev, ki rastejo za hišo. Iz krčme vrešči
harmonika, plesno vrvenje se čuje, udarjanje pet ob tla,
pijano fantovsko petje udarja na plano, kakor bi iskalo
izhoda.

Berač pije, pljuje po tleh, zdihuje in gleda v dolino.

»Sama kazen božja je, da sem te srečal!« — pravi in
drsa z nogo pod mizo. »Če bi te ne bil videl, bi imel ne-
kaj denarja, tako si mi pa vse pobral!«

Anžiček sloni z obema rokama na mizi, enakomerno
strmi v kozarec žganja, ki stoji pred njim, in tudi zdihu-
je.

»Poglej!« — pravi, kakor bi ne slišal — »tale Tina,
kakšna ženska je! Premisli, mutasta zverina, kako vse na
svetu pride in mine. Tole imej pred očmi, medved, da
me je imela včasih Tina rada!«

Anžiček sloni na mizi, pove do konca in zdihne. Berač
gleda v drugo stran, pljune čez mizo in potolče s praz-
nim kozarcem po njej.

»Kdo ti pa verjame?« — vpraša zaničljivo. »Kakšen pa
si? Kakor goveji gobec, ki se dva dni kuha!«

Anžiček ni res tak. Suh je in droben v obraz, pa ne
zoprni. Tudi sam ve, kako in kaj, pa se ne prepira.

»Kakšen si pa ti?« — vpraša. »Vsaka krtina ima več lica, kakor tvoja glava!«

Oba molčita, sonce zahaja, sapa, ki diha iz doline, postaja močnejša. Tik meje — daleč spodaj pod hišo in sredi njiv — stojita fant in dekle in se objemata.

»Če je kaj resnice na tvojih besedah,« — prične iznova berač, — »pa zdaj dokaži! S kozarcem bom potolkel ob mizo, in takoj bo krčmarica tukaj!«

Berač tolče, krčmarica pride, Anžiček se nasmehne in izpregovori, kakor bi se laskal.

»No, Tinca, draga Tinca, ali še kaj veš, kako je bilo pred leti?«

»Nič ne vem!« — pravi krčmarica, prinese žganja in odide.

»Vidiš!« — se oglasi berač in se smeje. »Vidiš, kako debelo lažeš!«

»Kaj pa ti veš, jazbec!« — odgovarja Anžiček. »Kaj pa ti poznaš ženske?! Vsaka je taka! O taki minulosti, ki se ji je tako ali tako skvarila, nemara slišati nobena! Tako je!«

»Posebno o tebi ne, kozel!«

Anžiček grize z zobmi ustnice, s palico udari dvakrat ob tla, kozarec prime z roko in ga izprazni do dna, obriše se okrog ust, ojunači se in vstane.

»Kako si rekel?« — vpraša. »Ahá! Že vemo! Bomo videli!«

»Objemi jo!« — pravi berač in pije. »Če jo objameš, pa ti verjamem!«

Sonce je zašlo, zadnji žarki se razgublajo po jasnem in čistem nebu, mrak prihaja iz zakotij in senčnatih krajev, kakor redka megla se spušča po okolici in se bolj in bolj gosti, sadno drevje šumi v večerni sapi in se rahlo ziblje. V krčmi kriče pivci, ropotajo s stoli, žvenkečejo s kozarci in pojejo zdravice. Dvoje deklet pride izza vogla, se smeje, teče čez dvorišče in po rebri navzdol v žito.

»Tako je!« — izpregovori odločno Anžiček. »Potrkaj s kozarcem! Kadar pride, pa bom stopil k njej in jo objel! Tako, kakor prejšnje čase: oprijel okrog pasa in jo stisnil k sebi!«

Anžiček zleze izza mize, stoji tik nje in čaka. Berač dvigne šibo, ki leži tik njega na tleh in tolče z njo po mizi. Dolgo ni nikogar. Harmonika se zopet oglasi v hiši, vrvenje in plesanje postaja glasnejše in bolj divje.

Berač tolče vnovič s šibo po mizi, in krčmarica pride. Na pragu obstane, na smeh se drži, pogleda naokrog in stopi do mize. Roko iztegne, da bi vzela prazne kozarce, pa jo Anžiček nenadoma oprime okoli pasa, k sebi jo pritisne in jo hoče poljubiti.

»Tinca, ti!« — izpregovori, kakor bi bil ginjen, berač iztegne vrat in izbuli oči, krčmarica obstoji prvi hip kakor omamljena, a nenadoma odtrga Anžička od sebe, z rokama ga tepe po licu, zadaj ga zgrabi za suknjo nad

vratom, še vedno ga tepe in zmerja, nazadnje ga vrže pod kap in odide.

V hišo gre, tam pove pivcem, ki pridejo gledat Anžička in se mu smejejo.

»Kaj si pa napravil, Anžiček?« — vpraša junačen kmet in ga šegeče s palico po vratu.

»Kaj si se zaljubil, Anžiček?« — povpraša visok fant, globoko dol se skloni in ga potegne za uho.

Anžiček se počasi obrača, sede, k zidu se stisne in solze mu tečejo po licih.

»Joče!« — pravijo kmetje in vsi se na glas zakrohočejo. Eden od njih gre, kliče krčmarico in ji v veži pripoveduje:

»Anžiček se je zagledal vate, Tina!« — pravi. »Pod kapom leži in joče. Pojdi, da ga vidiš!«

»Naj joče!« — pravi krčmarica in ne mara k njemu. Anžiček čuje njene besede in ihti še huje.

»Kako govori!« — vzklika z jokajočim glasom. »Poslušajte, ljudje kristjanski, kako govori!«

Berač, ki sedi na klopi in pije žganje, oteplje z rokama okrog sebe, kaže s prsti na Anžička, tolče se po kolenih, jeca in se glasno in čudno smeje.

Anžiček ga sliši, pogleda ga in pokaže nanj s prstom.

»Glejtega!« govori in glas se mu trese. »Zasmehuje me, ki sem revež, on pa je goljuf! Mutast se dela, da mu dajejo ljudje denar, pa govori kakor jaz!«

Kmetje se ozro, berač plane s klopi, kakor bi se splašil, trikrat stopi preko dvorišča, po rebri beži v dolino in utone v mraku. Dva, trije fantje skočijo za njim, pa se vrnejo prazni in z nasmehom na obrazu.

Anžičku tečejo še vedno solze po licih, v tla gleda predse in z rokama objema koleno leve noge, ki je zdrava in se da upogniti.

Na pragu se prikaže nov star in siv kmet, pogleda Anžička, spozna ga in stopi k njemu.

»Kaj pa ti je?« — ga vpraša. »Kdo ti je pa kaj napravil?«

Kmetje se zasmеjejo in mu razložijo: »Gospodinjo Tino je objel, pa ga je natepla!«

»Kaj si pa neumen?« — ga vpraša iznova starec.

»Saj nisem!« — pravi Anžiček in ihti. »Saj vem, kaj delam, saj sva se imela rada!«

Neha in pričenja vnovič:

»Rad jo imam, rad — pa me tepe!«

*

Zvezde gorijo, na tisoče se jih sveti po nebu, ščip plava med njimi kakor bogat gospod, ki živi brez skrbi in dolžnosti. Murni pojo po poljih in njivah, toliko jih je, da se zdi človeku, kakor bi jih bili kmetje nasadili namesto žita. Nekje daleč prepevajo fantje, in njihova pesem, ki

plava skozi noč in se v njej širi in raztaka, je prijetna, vabljiva in omamna.

Tiho spi vas, mir je razlit vsenaokoli, samo senca se zgane, ki leži preko pota, samo fant, ki stoji v mesečini ob beli koči, na majhnem oknu sloni, bujni mladenki šepeče na rožnato uho svojo zapeljivo govorico.

Polnoči bije ura v zvoniku, odnekod se približajo koraki, nepravilno odmevajo s ceste, Anžiček se vrača in odpira hlev.

Nalahko odklepa in zaklepa, nekako na sredi obstane, kakor bi pomišljal in gleda v tla.

Junica se nenadoma dvigne, vznemirja se in zamuka. Anžiček sname z glave klobuk, zavihti ga in jo udari z njim po kolku.

»Dober večer, gospodična!«

Postoji zopet, pogleda po kravi, ki leži ob desni steni, stopi do listja v kotu, izpusti klobuk in palico ob sebi na tla in leže, kakor bi padel.

Snop luninih žarkov se usiplje skozi zamazano okno, siva krava enakomerno prežvekuje, junica leže nazaj in se liže po hrbtu. Anžiček se izteguje vznak in glasno smrči.

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-339-0